

Turgay Bülent GÖKTÜRK

1961 yılında İzmir'de doğdu. 1978 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nden, 1982 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1996 yılında Kara Harp Akademisi'nden ve 1998 yılında da Silahlı Kuvvetler Akademisi'nden mezun oldu.

Sınıf Subayı ve Kurmay Subay olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli birlik ve karargahlarında, karargah subayı ve komutanlık görevlerinde bulundu. Kara Harp Akademisi'nde (İstanbul) ve Azerbaycan Harp Akademisi'nde (Baku) Öğretim Elemanı yaptı. Son olarak Kıbrıs'ta 28nci Mknz. P. Tüm. Kur. Bşk.lığı ve Güv. K. K. 1nci Piyade Alay Komutanlığı görevlerini müteakip, 2007 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı.

Halen Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanlığında (Gazimağusa), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Doktora eğitimi çalışmaları devam etmektedir. Muhtelif makaleleri ve bildirimleri bulunmaktadır.

ENOSİS'İN DOĞUŞU VE DÜŞÜNCEDEDEN EYLEME GEÇİŞİ 1931 İŞYANI

Turgay Bülent GÖKTÜRK

**ENOSİS'İN DOĞUŞU VE DÜŞÜNCE DEN
EYLEME GEÇİŞİ - 1931 İSYANI**

Gazimağusa, 2009

t.b.gokturk@hotmail.com

**Basım Yeri :Ajans Yay Ltd.
Esnaf ve Zanaatkarlar Odasi Sanayi Sitesi
No: 12 (BRT Yanı)
Lefkoşa - KKTC
Tel: 225 81 78
Fax: 225 81 79**

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1
Başlarken	3
Giriş	4
Kıbrıs'ta Enosis Girişimleri	7
Osmanlı Yönetimi Dönemi	7
İngiliz Yönetimi Dönemi	10
1931 İsyanı	35
İsyanın Nedenleri (Oluşum Süreci).....	35
İsyanın Gerçekleşmesi	44
İsyan Sonrası Tedbirler ve Tepkiler	54
Sonuç	86
Kaynakça	89

“Geçmişini iyi bilenler, geleceğini daha iyi hazırlar” düşüncesiyle tamamlanan bu çalışmaya, önsöz yazarak vermiş oldukları manevi destekten dolayı KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı **Sayın Rauf R. Denктаş'a**, akademik çalışmalara başlama konusunda beni yüreklendiren Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı **Sayın Doç Dr. Hasan Ciciođlu'na**, çalışmalarımın her aşamasında yapıcı eleştirileri ve desteğiyle bana yol gösteren ve teşviklerini esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü **Sayın Doç. Dr. Kemal Arı'ya** ve bu süreçte manevi desteğiyle daima yanımda olan eşim **Süheyla Göktürk'e** teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmayı, “Tarih boyunca bu toprakları Vatan yapmak uğruna” yaşamlarını, kanlarını, canlarını feda etmekten çekinmeyen aziz şehitlerimize ve kahraman gazilerimize adıyorum...

Turgay Bülent GÖKTÜRK

ÖNSÖZ

Sayın Göktürk 1931 isyanını araştırırken, birçok yazarın, gözünden kaçmış değerli kaynaklara da el atabilmiştir. Bunu dip notlarından görmek de mümkündür. Rum ve Yunan yazarlardan yapılan alıntılardan, hala Rum gençliğine okullarda aşılana Türk düşmanlığının ne kadar gerilere dayandığını görmek mümkün oluyor.

Bu araştırma eserinde bir gerçek daha ortaya çıkmaktadır. O da, bazılarında hala var olan "Türklerle Rumlar bu adada yüzlerce yıl yaşadıkları gibi yine yaşasınlar" diyen ver kurtulculara Kıbrıs'ta Türk-Rum ilişkilerinin Enosis nedeniyle körüklenen Türk düşmanlığına dayalı, devamlı huzursuzluğun, korkunun var olduğudur. Balkan Savaşlarında, Birinci Dünya Savaşında, İstiklal Savaşının ilk döneminde Kıbrıs Türkleri gerçek bir baskı ve korku içinde yaşamışlardır. Gençlerin bu gerçekleri bilmeleri için 1931 isyanını ele alan bu kitabı gerçekleri bilmeleri ibretle okumaları gerekecektir. Ben 1931 isyanında yedi yaşındaydım. Bu gün 85 yaşımı dolduruyorum. Rumlarla "rahat yaşadık" diyebileceğimiz yıllar 1931 isyanı nedeniyle İngiliz Enosis, Kıbrıs'ta yaşayan her Türk'ün hayatında iz bırakan bir sözcük olmanın ötesinde 1878'den bu yana Kıbrıs'ta yaşamış olan her Türk'ün hayatını şu veya bu yönde etkilemiş, Rumlar açısından hala devam eden, bir siyasi eylemdir.

Sayın Turgay Bülent Göktürk "Enosis'in Düşünmeden Eyleme Geçiş" yılını 1931 isyanına bağlayarak bu başarısız isyandan sonra İngiliz müstemleke idaresinin aldığı tedbirler altında masum Türk halkının nasıl etkilendiğini, akıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. "Müstemleke idaresinin aldığı tedbirler nedeniyle Enosis hareketinin kesin şekilde yasaklandığı 1931-1945 yıllarıdır diyebilirim, ancak bunun da bedeli bayrak yasağı, Türküm diyememek olgusu olmuştur. İkinci dünya savaşından adaya dönen isyancıların başlattıkları Enosis dalgası bizim çağımızı, Dr. Küçük'ün etrafında "Enosis'e hayır" hareketinin içinde bulmuştur. Bu hareket hala devam ediyor, hem de "şerefli ve kalıcı" addedilen üç ülke tarafından garantilenmiş 1960 uzlaşmasına rağmen.

1923 Lozan Antlaşması ile Kıbrıs İngilizlere bırakılınca burada Kıbrıs Türklerinin çektikleri azap ve bir çoğunun adayı terkederek

Anavatana dönüşü, 1959-60 yıllarında "EOKA idaresinde yaşayamayız"diyerek adayı terkeden ve 1964-74 yıllarında aynı nedenlerle ve işsizlik nedeniyle adadan göç edenleri birlikte düşündüğümüzde, Rum-Yunan baskısının ne denli korkutucu olduğunu değerlendirmek mümkündür. Çare, iki ayrı devlettir; Türk garantisinin devamındadır. Göktürk'ün 1931 isyanı ile ilgili bu kitabını okuyan her kes, karma bir Rum idaresinin ne anlama geleceğini daha iyi anlayacaktır.

Her yönü ile başarılı bir araştırma sonucu, muhakkak her Türkün evinde bulunması gereken değerli bir eser meydana getirmiş olan Sayın Göktürk'ü içtenlikle kutlarım.

Rauf R.DENKTAŞ

ENOSİS'İN DOĞUŞU VE DÜŞÜNCE DEN EYLEME GEÇİŞİ - 1931 İSYANI

BAŞLARKEN

1791-1796 yıllarında ilk Megali İdea (Büyük Ülkü) haritasının yayınıyla birlikte, Kıbrıs'ı bir Yunan Adası durumuna getirerek, Yunanistan'la birleştirmek (Enosis) ulusal hedefi ile yaşayan Rumlar, bu amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayabilecek her ortamı değerlendirmeye çalıştılar. Adanın Osmanlılar tarafından 1878'de İngilizler'e geçici olarak devri, 1907'de Churchill'in adayı ziyareti, 1914'de Adanın İngilizler'ce tek yanlı ilhakı, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan Paris Barış Konferansı, Lozan'da İngiliz ilhakının Türkiye tarafından hukuken kabulü gibi olaylar, Rumlar için bu hedefi gerçekleştirme yolunda birer basamak olarak kabul edildi. Bu olaylarda “muhtıra” vererek Enosis'i gerçekleştirme yoluna giden Rumlar, 1931 yılında İngiliz Yönetimi'ne isyan ederek bu düşüncelerini şiddete dönüştürdüler. İsyan sonrasında amaçlarına ulaşamadıkları gibi, İngiliz Yönetiminin yoğun baskısına maruz kaldılar ve 308 yıllık Türk dönemindeki hoşgörülü yönetimin özlemini duydular. İngiliz Yönetimi tarafından alınan sert tedbirler, ne yazık ki, isyankar Rumlarla birlikte haksız bir şekilde aynen Türkler'e de uygulandı. Bu kitapta, Megali İdea ile ortaya çıkan ve uygun ortam bulununcaya kadar düşünce aşamasında kalan Enosis'in doğuşu, 1931 İsyanı ile eylem aşamasına geçişi ve başarıya ulaşamayan bu ayaklanma sonrası Ada'da yaşananlar mercek altına alınmaktadır.

Giriş

“Rum-Yunan ikilisinin yüzyılı aşkın vizyonu, politikası ve eylemi şaşmaz bir şekilde Kıbrıs'ı bir Yunan adası yapmak ve Girit misali Kıbrıs Türkleri'ni adadan, zaman içinde yok etmek olarak özetlenebilir. Dünyanın bugünkü konjonktüründe Kıbrıs'ı Rumlaştırdıktan sonra, ikinci bir Yunan Cumhuriyeti olarak korumak da Rum-Yunan ikilisinin vizyonuna ters düşmeyecektir ve ilk hedef de budur.”¹

Rum toplumunun, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş'ın bu sözleriyle özetlediği değişmez hedefi, vizyonu Enosis'dir ve Yunan liderlerinin, kiliselerinin desteklediği, kışkırttığı bu toplum, belirtilen hedefe ulaşmak için yemin etmiş, bu uğurda kendi vatandaşlarının bile canına kıymayı göze almıştır.²

“Enosis”, Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını, ilhak edilmesini ifade etmektedir.

¹ Rauf R. Denктаş, Milli Vizyon, İstanbul, 2008, s.13.

² 1931 ayaklanmasından sonra İngiliz Yönetimince kaldırılan Yasama Meclisi yerine, ayaklanmanın öncüsü olarak kabul edilen kilise mensuplarının alınmadığı yeni bir Danışma Meclisi kurulacaktır. Enosis'den vazgeçmeyen Rum fanatikler, bu kurulda görev alacak Rumları “Vatan Haini” ilan ederler ve bu kurula seçilen eski Yasama Meclisi üyesi A. Triantaphyllides'i Ocak 1938'de öldürürler. Cemalettin Ünlü, Kıbrıs'da Basın Olayı (1878-1981), Ankara, 1981, s.80.

1926-1932 yıllarında Kıbrıs Valiliği yapan Sır Ronald Storrs, anılarında; “Birçok Rum Başpiskoposu'nun enosisçi aşırı uçların baskısıyla demeçler verdiğini, birden fazla başpiskopos'un bu aşırı uçların veya takipçilerinin emellerine uymadığı için zehirlendiğini” belirtmektedir. Taçgey Debeş, Sır Ronald Storrs'un Anıları (1926-1932), KKTC, 1993, s.40.

Kelime anlamı ile “*İlhak*” demek olan Enosis, ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791- 1796 yıllarından beri gündemde olan bir konudur. Bir anlamda Kıbrıs sorununun da bu tarihten itibaren varolduğu söylenebilir.³

“*Megali İdea (Büyük Ülkü)*” eski Bizans, hatta İskender İmparatorluğu içindeki topraklarda, yani Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Anadolu toprakları üzerinde başkenti İstanbul olması düşünülen, Büyük Yunanistan'ı kurma ülküsüdür. Fikir babası, Pigas Ferreros adlı bir Rum'dur. Ferreros'un Bükreş'te hazırladığı ilk Megali İdea haritası, 1796'da Viyana'da basılmıştır.⁴ Megali İdea'nın yaşatılması ve nesilden nesile aktarılması görevini de Rum Ortodoks kilisesi ve Patrikhane üstlenmiştir. Kilisenin bu amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğunun kendisine tanıdığı geniş hoşgörüden yararlandığı da yadsınamaz bir gerçektir.⁵

³ Sabahattin İsmail, 100 Soruda Kıbrıs Sorunu, Lefkoşa, 1992, s.12.

⁴ İsmail Bozkurt, “*Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış*”, İrfan Kaya Güler, Ertan Efeğil, Avrupa Birliği Kışkıncında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.10.; İsmail; a.g.e.,s.10.

⁵ 1754 yılında Padişahın yayınladığı bir fermanla, Başpiskopos, adanın ikinci politik ve nüfuzlu kişisi olma hakkını kazanmıştı. Bu tarihten itibaren Başpiskopos'a “Ulusal Lider” anlamına gelen “ETNARH” denmeye başlanmıştı. İsmail; a.g.e., s.10.

Konuyla ilgili bir başka örneği, Kavanin Meclisi'ndeki bir Rum Üyenin sözlerini, bir makalesinde eski Lefkoşa Belediye Başkanı, Kavanin Meclisi Üyesi, Vatan Gazetesi (1911-1912 yılları) sahibi ve başyazarı, Larnaka Kaza Mahkemesi Yargıçlığından emekli Bodamyalızade Mehmet Şevket Bey anlatıyor: “*Eğer Osmanlılar*

Adı geçen haritanın yayınından 21 yıl sonra, Rus Çarı kendi yaveri Aleksandr İpsilanti'ye, Baltık Yarımadası, Ege Denizi çevresindeki coğrafyanın hiçbir parçasında çoğunlukları bulunmayan ve kendini Elen hisseden insanların yakınlaşmasını sağlamak için, Odesa'da “*Filiki Etery (Dostluk Cemiyeti)*” adlı bir örgüt kurdurdu. Rus Çarı'nın desteği ile 1821 Mora İsyanı'nı da başlatan bu örgüt, 10 maddeden oluşan Megali İdea Yemini'ni benimsedi.⁶ Örgütlenme çalışmalarını Kıbrıs'a kadar uzattı ve başta kiliselerdeki papazlar⁷ olmak üzere, kiliselerin yoğun propagandasının etkisi altında bulunan Rumlar arasında geniş bir taban buldu.

Ada'ya fetih tarihlerinden elli yıl sonra gelmiş olsalardı burada Rum Ortodoks adından eser kalmayacak, İtalya mezalimi ile doğrudan silinecekti.” 15 Nisan 1912 tarihli Vatan gazetesinden aktarma; Harid Fedai, “Eski Basınımızdan”, Kıbrıs Gazetesi, Lefkoşa, 12 Eylül 1994.

⁶ “Sekizinci maddesi Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören ve sonsuzluğa uzanan Megali İdea Yemini şunları içerir: “*Yunan milletinin tam istiklalinin temini, Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı, Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı, 12 Adanın Yunanistan'a ilhakı, Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı, Pontus Rum Hükümeti'nin kurulması, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (ENOSİS), İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı, İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihyası.*” Dikkat edilirse günümüze kadar geçen zaman diliminde Megali İdea'nın beş maddesi tam anlamı ile gerçekleşmiş, altıncı maddesi yani Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı teşebbüsü ise, Yüce Atatürk önderliğinde, Kurtuluş Savaşımız sayesinde sonuçsuz kalmıştır.” Hüseyin Laptalı, “*Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım*”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.123-124.

⁷ “*Yunan adası Kıbrıs'ta, kilisenin de Yunan kurtuluş savaşına katılması tabiidir. Ortaçağ'dan beri Kıbrıs'ta hakimiyet kilisenin elindedir. Cemaat başkanı ve sorumlusu başpiskopos idi. Kıbrıs Başpiskoposu ve rahipleri*

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra “Filiki Eterya”, Yunan ordusu içinde “*Etniki Eterya (Yunan Milli Cemiyeti/ Büyük Milli Birlik)*” adında başka bir örgüte dönüştü. Aynı şekilde Megali İdea Yemini'ni benimseyen bu örgüt, Girit'in Yunanistan'a ilhakında önemli bir rol oynadı.⁸ Etniki Eterya Örgütü'nün yayınlanan 17 maddelik ilk bildirisinin birinci maddesi, “*Ezeli ve ebedi düşmanımız Türkler'dir*” şeklindedir. Son madde olan 17. madde (Bağlayıcı yemin maddesi) ise; “*Tanrı'nın yardımı ile Megali İdea kesin olarak gerçekleşecektir*” ifadesini taşır.⁹

Kıbrıs'ta Enosis Girişimleri

Osmanlı Yönetimi Dönemi:

1821 Mora İsyanı, Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis düşünceleri için de hareketlenmelerine neden oldu. Bu amaçla 19 Haziran 1821'de Filiki Eterya liderlerinden Konstantin Kanaris Kıbrıs'a geldi. Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos da ayaklanma hazırlığına başladı. Ancak, Ayanni (Aydın) köyünden “*Dimitri*” adlı bir Rum, yapılan ayaklanma hazırlıklarını Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet'e bir mektupla ihbar etti. Bu ihbar sonucu isyan, henüz hazırlık aşamasında önlenmiş oldu.

Filiki Eterya'ya katılmışlardır.” Konstantin A. Vovolini, 1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise, Atina, 1952, Cilt 1, s.122.; F. Kürşat, M. H. Altan, S. Egeli, Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi, İstanbul, 1978, s.69-70.; Ünlü, a.g.e., s. 75.

⁸ İsmail, a.g.e., s.10.; Hasan İkizer, “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Gerçeği*”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.59-60.

⁹ Laptalı, a.g.e., s.130.

Kıbrıs'ta başarılı olamayan isyanın, Mora Yarımadasında bir soykırıma dönüştüğü bilinmektedir.¹⁰ Dimitri'nin ihbar mektubu¹¹ ile Hayward Üniversitesi Profesörü Rum asıllı Dennis Skiotis'in iki¹² dizesi, Kıbrıs'tan Türkler'i yoketmeyi amaçlayan Enosis ruhunun özünü en açık şekilde anlatan ve tarihe mal olmuş belgelerdir.

Kıbrıs Valisi, ihbar üzerine ayaklanmayı bastırdıktan sonra, adada ağır yaptırımlar uyguladı. Kiliseleri basarak isyan için depolanan silahlara ve saldırı aletlerine el koydu. İsyanın elebaşlarından kimisini idam etti, kimisini sürgüne veya hapse gönderdi. Bu arada Hacı Petros Vaskos adlı Rum tarafından Başpiskopos Kiprianos'a ve Mihail Kilikya adlı Rum'a yazılmış isyanla ilgili mektuplar da ele geçirildi.

¹⁰ Cem Başar'ın, Mora'daki Rumlar'ın Türkler'e karşı yapmış oldukları katliama şahit olmuş 20 Avrupalı'dan biri olan İngiliz Albay Thomas Gordon'un anı kitabından alıntılarını yayınlayan Davit Hovarth'ın "Greek Adventure (Yunan Macerası)" kitabından yapmış olduğu tercümeyle ilgili olarak bkz.; Laptalı, a.g.e., s.124-125.

¹¹ Dimitri'nin mektubunda şunlar vardı: "... Paskalya gecesini saat altıda Lefkoşa'da top atışı olacaktır. Başpiskopos Kiprianos, Rumca yazılmış mektubunu kendi adamına vererek adı geçen köyde (Ayanni) okutmuştur. Bu mektuba göre, top atışı duyulduğu zaman bütün Hristiyanlar harp silahları ile Lefkoşa'ya hücum edeceklerdir. Tüm adayı almak için birlikte hareket ederek sözleşmelerini öneren Başpiskopos'a göre Hristiyanlar, Lefkoşa'yı da ele geçirdikten sonra bütün Müslümanlar'ı katledip ortadan kaldıracaklardır. Bu konuyu Hristiyanlar'a kesin olarak bildirip tembüh eden, zikreden mektubu diğer köylere de yollayıp okutmuştur..." Bozkurt, a.g.e., s.10.

¹² "Prof. Skiotis'in dizesi: 'Ne Mora'da, ne de bütün dünyada, Tek bir Türk bırakmayı ayakta.' Stephan G. Xydīs, *Modern Greek Nationalism, 1971*, s. 207-258 . Bu iki dize ve Yunan İsyanı sonrasında Mora'da hiç Türk kalmadığı gerçeği, kendiliğinden çok şey anlatır." Bozkurt, a.g.e., s.10.

Bunun üzerine yakalanan Başpiskopos Kiprianos ve isyanın elebaşları idam edildi. Bu kapsamda sürgüne gönderdiği papazların bir kısmı, 1821 sonlarında Roma'da toplanarak tarihte bilinen ilk “*Enosis Bildirisi*”ni yayınladılar ve Hristiyan Krallarından Enosis'i gerçekleştirmek yönünde yardım isteminde bulundular.¹³

1830 yılında Yunanistan'ın egemen bir güç olarak Osmanlı hükümetince tanınması, Kıbrıs Rumları'nın Enosis yolundaki umutlarını tazeledi ve Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için yeni girişimlerde bulunmalarını sağladı. Bu maksatla 1831 yılında ayaklanan ve sarayı yakan halk, muhassıl¹⁴ Halil Said'i öldürdü. 1833 yılında Kıbrıslı Hristiyanlar'a Yunan uyruğuna geçme hakkı tanındı, ardından da yabancı konsolosların teşvikiyle 3 isyan birden patlak verdi. 1840'lı yıllardan itibaren artık isyanların görülmediği gözlemlenmektedir. Uzun yıllar aynı toprakları paylaşmalarına, hatta çoğu başkaldırılarda ortak hareket etmelerine karşın, 1821 yılında başlatılan Megali İdea çabaları Ada'da Osmanlı egemenliğinin sonuna kadar (1878) iki halkın birbirlerine kuşkulu bakmaları için yeterli bir gerekçe oldu.¹⁵

¹³ Bozkurt, a.g.e., s.11.

¹⁴ Muhassıl: Devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memurlar hakkında kullanılan bu tabir, Osmanlı Devleti'nden önce Anadolu Selçukluları'nda da aynı anlamda kullanılmıştır.

¹⁵ Harid Fedai, “*Kıbrıs Türkleri'nin Kültürel İlişkilerinin Tarihi*”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi (DAÜ), 1998, cilt 4, sayı 2, s.198.

İngiliz Yönetimi Dönemi:

4 Haziran 1878'de, I. Abdülhamit'in onayıyla imzalanan ve Kıbrıs'ın yönetiminin İngilizlere devredilmesini öngören Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu, Kıbrıs tarihinin önemli kilometre taşlarından birini oluşturur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar karşısında zor duruma düşen Osmanlı'yı sözde koruma amacıyla devreye giren İngiltere, aslında artık terketmiş olduğu Osmanlı'yı koruma politikası yerine,¹⁶ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirdiği “Doğu Politikası”na¹⁷ hizmet edecek

¹⁶ “Başta Başbakan Lord Beaconsfield olmak üzere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'nin de gözü çoktan Kıbrıs'a dikilmişti. İngiliz Başbakanı, henüz Benjamin Disraeli olarak bilindiği günlerde, 1838-1840 yılları arasında Ortadoğu'ya bir gezi yapmış ve izlenimlerini Tancred adını verdiği bir kitapta toplamıştı. Burada Kıbrıs'a da atıf yaparak şöyle diyordu: İngilizler, bundan böyle Türkler'in işini karşılıksız olarak görmeyecekler ve bir tazminat olarak Kıbrıs'ı isteyeceklerdir.” (Tancred, Book IV, chp I, Monypenny and Buckle, II, s. 1121- 22.) Ahmet Gazioğlu, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler, İstanbul, 1996, s.11.

¹⁷ Kemal Arı, “1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.193.

ortamı şekillendiriyordu.¹⁸ Hindistan'a giden su yollarının denetimi ve Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Akdeniz'in güvenliği için Kıbrıs'ın elde tutulması, İngiltere için yaşamsal bir önem taşıyordu.¹⁹

Kıbrıs'ın İngilizler'e devredilişinin önemli koşullara bağlandığı, Osmanlı-İngiliz Anlaşmasının²⁰ 1. maddesinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Yani Kıbrıs, İngilizlere kayıtsız şartsız teslim edilmiş değildir. Herşeyden önce, İngiliz işgali ve yönetimi altında bile Kıbrıs'ın egemenlik hakkının Türkiye'ye ait olduğu, adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldığı açıkça belirtilmiştir. Sultan Abdülhamit anlaşmayı onaylarken “*Hukuki şahaneme asla halel gelmemesi şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*” diyerek Kıbrıs'ın Osmanlı toprağı olarak kalacağını kesin olarak belirtmişti.²¹

Anlaşmaya göre, Rusya işgal ettiği vilayetleri Osmanlı'ya geri verdiğinde İngiltere de Kıbrıs'tan çekilecekti. Ancak Rusya'nın işgal ettiği topraklardan

¹⁸ İngiliz Başbakanı, 5 Mayıs 1878'de Kraliçe Victoria'ya gönderdiği yazıda şöyle diyordu: “*Eğer Kıbrıs, Bab-ı Ali tarafından Majesteneze verilirse ve aynı zamanda, İngiltere, Türkiye ile Asya'daki Türk topraklarının Ruslar'dan korunmasını garanti eden bir savunma anlaşması imzalarsa, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü kesinlikle artacak ve Majestelerinizin Hint İmparatorluğu son derece kuvvetlenecektir.*” Gazioğlu, a.g.e.; s.11-12.

¹⁹ Arı, a.g.m.,s.194.

²⁰ Anlaşmanın maddelerinin Türkçe ve Osmanlı metinleri ile ayrıntıları için bkz. Gazioğlu, a.g.e. 17-18-19.

²¹ Gazioğlu (II), a.g.e.; s.17.

çekilmesine karşın, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği bu söz hiçbir zaman gerçekleşmedi.²²

Osmanlı-İngiliz anlaşmasıyla ilgili olarak Kıbrıs halkının görüşü alınmış değildi ve İngiltere'nin Kıbrıs'a asker çıkaracağı haberi duyulunca, halk büyük bir hayret içinde kaldı. Ama İngiliz işgaline karşı ne halktan, ne de hükümet memurlarından herhangi bir direniş gelmedi.²³

Oysa, İngiliz profesör Beekingham'a göre; *“Rumlar, adanın İngiltere yönetimine bırakılmasını Yunanistan'a katılma yolunda atılmış ilk adım olarak hoş karşıladılar.”*²⁴ 1878 yazında Ada'nın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolseley, Larnaka Limanı'na ayak basar basmaz, kendisini Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu²⁵ başkanlığında bir Rum heyetinin beklediğini gördü. Başpiskopos, Welseyle *“hoşgeldiniz”* derken, konuşmasının en önemli bölümünü şu sözler oluşturuyordu: *“Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz, çünkü İngiltere'nin, daha önce Yunan Adaları'nı verdiği gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a, Anavatanımız'a bırakacağından eminiz.”*²⁶

²² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995, s. 72-76.; Arı, a.g.m., s. 194.; İsmail, a.g.e., s.15.,

²³ Ahmet An, Kıbrıs'ta İsyancılar ve Anayasal Temsilîyet Mücadelesi (1571-1948), Lefkoşa, 1996, s. 91-92.

²⁴ Ahmet An, “Kıbrıs Türkleri-1”, Yeni Kıbrıs, Ekim 1998, s.20

²⁵ Wolseley'in başpiskopos sandığı Rum din adamının Kitium piskoposu Kiprianos olduğu Toynbee gibi güvenilir ünlü tarihçiler ve Daily News gazetesi muhabiri tarafından belirtilmiştir. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 31

²⁶ Şükrü S. Gürel, Kıbrıs Tarihi 1878-1960, Kaynak Yay., Ankara, 1984, 1.cilt, s. 41.; Harid Fedai, a.g.m., s.199.; Gazioğlu, a.g.e.,s. 31;ORR. C. W. J. Cyprus Under British Rule, London, 1918 ve 1972, s.160.

Bir oldubittiye getirilip Kıbrıs yönetiminin İngilizler'e teslim edilmesinden memnun kalmayan, çoğunu aydınların oluşturduğu Türk halkından yedi bin kadarı “*Bizi ağyare teslim ettiler*” diyerek adadan ayrıldı, geriye kalanlar ise yeni yönetime hep geçici gözle bakarak Osmanlı idaresinin yeniden dönmesini bekledi.²⁷

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçişini umut ve sevinçle karşılayan Rumlar'ın beklentileri kısa zaman içinde hayal kırıklığı ve şikayetlere dönüştü. İngilizlerin, özellikle Rum Ortodoks Kilisesinin ve din adamlarının Türk yönetimi altında kazanılan ayrıcalıklarına karşı çıkışı ve bu ayrıcalıkları ortadan kaldıran önlemler almaları Rum toplumu arasında büyük tepkilere neden oldu.²⁸ Rumlar, yönetim hakkındaki şikayetlerini, İngiliz hükümetine 1879 ve 1881 yıllarında verdikleri muhtıralar ile bildirdiler. Bunların sonucunda daha geniş haklar elde ettiler.²⁹

Bununla birlikte İngilizler'in etkinlik sürecinde Türkler, gittikçe Ada'nın yönetiminden ve etkili konumlarından uzaklaştırıldılar. Pek çok Türk'ün memuriyetine son verildi. Bu haksızlıklara karşın, Ada Türkler'i bir ikilemin içinde kaldılar. Rumlar tarafından zaman zaman maksatlı olarak çıkarılan söylentiler

²⁷ Harid Fedai, a.g.m., s.. 203.

²⁸ Gazioğlu, a.g.e.,s. 41.

²⁹ Ahmet Gazioğlu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi, İstanbul, 1960, s.47.

kapsamında, Ada'nın Yunanistan'a verileceği endişesine kapıldılar. Bunun gerçekleşme olasılığına karşı İngiliz yönetimini desteklediler. Ancak İngilizler, Türkler'in bu tutumuna karşı onları ikinci plana iten duruşlarından hiçbir zaman vazgeçemediler. Etkili konumdaki Türkler'i buradan uzaklaştırıp, yerlerine Rumlar'ı getirmek, genel bir eğilim oldu.³⁰

17 Nisan 1897'de başlayan Türk - Yunan Savaşı sonucunda, savaşı kazanan Türkler olmasına karşın barış müzakerelerinden Yunanlılar kazançlı çıktı ve 1908 yılı Ekim ayında Girit'in Yunanistan'a ilhakı (Enosis) ilan edildi. Balkan Savaşlarındaki yenilgi üzerine de, 1913 yılında imzalanan Londra anlaşması ile, Osmanlı Devleti, Girit üzerindeki tüm haklarından vazgeçti.³² Girit'te 1770 yılında başlayan ve değişik zamanlarda 1913 yılına kadar devam eden ayaklanmalarda Rumlar ve Yunanlılar, Ada'da yaşayan 200.000 Türk'ü öldürmüş, sağ kalanları yerlerinden yurtlarından Anadolu'ya kovarken, Avrupa devletleri bu olaylar karşısında suskun kalmış ve çoğu zaman Yunanistan'ın yanında yer alarak ona destek vermişlerdi. Bunun bir sonucu olarak şimdi Girit'te ve adalarda Türk kalmadı.³³

³⁰ Fikret Alasya, Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1992, s.1.

³¹ Gazioğlu (II), a.g.e., s.87

³² Gazioğlu (II), a.g.e., s.88.

³³ Ali Fikret Atun, “*Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü*,” İrfan Kaya Güler, Ertan Efeğil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.37.

Teselya, Epir, İyonya adaları ve Girit peşpeşe Osmanlı İmparatorluğundan koparılıp Yunanistan'a bırakılırken, Eski Bizans topraklarını “*esaretten kurtarma*” ve “ *Büyük Yunanistan'ı bu topraklarda kurma*” emeline dayalı Megali İdea'nın oldukça kısa bir sürede gerçekleşmekte olduğunu gören Kıbrıs Rum Kilisesi ve liderleri, Kıbrıs'ın da aynı yöntemle mutlaka birgün Yunanistan'a ilhak edileceği inancı ve hayaline kapıldılar. Zaten kiliselerde, okullarda Rum çocukları ve gençleri hep bu ideal, bu emel doğrultusunda yetiştirilmekte,³⁴ milli düşüncelerini ve Helenizm ülküsünü bu inanç içinde şekillendirmekteydiler.³⁵

1907 yılı Ekim ayı, Kıbrıs'ın yakın tarihinde önemli bir olaya tanık oldu. İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı ve parlamento üyesi Winston Churchill'in aday ziyaretini ve bu ziyaret nedeniyle iki toplumun yaptığı girişimler, Churchill'e sunulan muhtıralar ve onun verdiği yanıt, Kıbrıs'daki siyasi havayı ve bu kapsamda Türklerle Rumların derin görüş, düşünce ve yaklaşım farklılıklarını yansıtan bir olay niteliği taşımaktadır.³⁶

³⁴ Enosis fikrinin Rum çocuklarına nasıl aşılandığını bir Rum yazar olan Tenekides şöyle açıklıyor:

"Rum okulları Helen düşüncesini yaymak amacı ile kullanılıyordu. Rum öğretmenler çiçeklerle çerçevelenmiş Yunanistan'la birleşmelerini temsil eden armağanları Vali'nin kasabaları ziyareti sırasında verirken mızraklı bir alay gibi sıraya sokulan öğrenciler önceden öğretilmiş olan 'Yaşasın enosis' çığlıkları atıyordu...". Menter Şahinler. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs siyaseti, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979, s. 111.

³⁵ Gazioğlu (II), a.g.e., s.88.

³⁶ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 99.

Churchill'in ziyaret haberi yayılır yayılmaz Rumlar derhal harekete geçtiler. Hatta birçok Rum ileri gelenleri bu gelişiyi milli emellerinin gerçekleşmesi yolunda bir emare saydılar. Bu maksatla Kavanin (Yasama) Meclisi'nin 9 Rum üyesinden altısı bir toplantı yaparak, hükümete sunulmak üzere bir muhtıra hazırladılar. Altı maddelik muhtıranın³⁷ birinci maddesinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini istiyorlar, bir diğer maddede ise meclisteki üye sayısının Rumlar lehine artırılmasını talep ediyorlardı.³⁸ Bu muhtıranın içeriğini haber alan Sünihat Gazetesi, 3 Ekim 1907 tarihli sayısında Rumlara verdiği yanıtla, Türk kamuoyunu da konuyla ilgili olarak bilinçlendiriyordu.³⁹

9 Ekim 1907'de adaya gelen Churchill'e, Yasama Meclisi'nde yapılan toplantıda Rumlar, ilhak isteyen

³⁷ Muhtıranın ayrıntıları ve Churchill'in yanıtları için bkz.; Gazioğlu (I), a.g.e., s.s. 52-56.; Gazioğlu (II), a.g.e., s. 99-108.

³⁸ Gazioğlu (I), a.g.e., s. 52-53.

³⁹ Sünihat gazetesinin verdiği yanıt; *“Teessüfederiz ki, Kıbrıs Hristiyanları yaptıkları bu gibi özel toplantılarında Adada bulunan İslam unsuru ve Ada üzerindeki Osmanlı hukukunu hatırdan çıkarıyorlar. Ada Yunanistan'a ilhak olmayacaktır. Kıbrıs, İngiltere'ye muvakkaten (geçici) terkedildiği için muahede mucibince (anlaşma gereğince) Türkiye'ye iade edilecektir....”* Sühnet gazetesinin açtığı bu kampanya etkili olmuş, 9 Ekim 1907 tarihinde Churchill adaya geldiğinde, Rumların Enosis konusunda yaptıkları atak, Kıbrıs Türk Toplumunun ulusal tepkisiyle Churchill'e aktarılmıştır. Bunun üzerine Churchill, Rumlar'a; *“...Burada Türk ve Rum olarak iki cemaat bulunduğundan emelinize kavuşmanız imkansızdır. Memleketin yükselmesini arzu ediyorsanız, diğer unsur ile kardeş gibi geçinerek ittifakla çalışınız ki, hükümet te size yardım edebilsin.”* cevabını vermiştir. Ünlü, a.g.e., s.39.

muhtıralarını verdiler. Oturumda hazır bulunan tek Türk üye Hami Bey de, Rumların eylemlerine karşı hükümetin hoşgörülü davranmasını protesto etti. Churchill, Yunanistan'la birleşme konusunda verdiği yanıtta; “*Enosis'in gerçekleşmesinin, Türkiye ile olan anlaşmanın feshedilmesi anlamına geleceğini ve toplumun her iki kesimi arasında sürekli ve tehlikeli bir zıtlık doğacağını, bununla birlikte Kıbrıs'lı Rumlar'ın anavatan diye niteledikleri Yunanistan'la birleşme isteklerinin saygı duyulması gereken bir duygu olduğunu*” belirtti ve “*İngiltere hükümeti'nin müslümanların duygularına da saygı gösterdiğini ve Kıbrıs'taki İngiliz işgalinin Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına ve padişah egemenliğinin bozulmasına yol açmayacağını*” söyledi. İyonya adalarının Yunanistan'a verilmiş olması örneğine de değinerek, “*o sırada bu adaların İngiltere hükümeti'ne ait olduğunu, ama Kıbrıs'ın bu durumda olmadığını*” vurguladı.⁴⁰ Churchill'in Rumlar'ın ilhak isteklerini kabul etmediğini belirten bu rapordaki diğer görüşler, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden ve daha etkin biçimde başlatılan Enosis kampanyası sırasında Rumlar tarafından kendi tezlerini güçlendirmek için sık sık kullanılacaktır.⁴¹

Rumlar, reddedilen bu isteklerini 1911 ve 1912 yıllarında birer muhtıra ile yinelediler ve İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'ndan aynı olumsuz yanıtı aldılar.⁴²

Trablusgarp savaşının yaralarını sarmadan Balkan ülkelerinin saldırısına uğrayan Osmanlı

⁴⁰ Ahmet An, a.g.e., s. 102.

⁴¹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 108.

⁴² Gazioğlu (I), a.g.e., s. 55.; An, a.g.e., s. 103.

İmparatorluğu'nun bu zor durumunu fırsat bilen ve Balkan ordularının ilerlemelerinin Enosis'in gerçekleşmesine olanak yaratacağını uman Kıbrıs Rumları, Mayıs 1912'de yeni tahriklere başvurdular. Bir yandan Osmanlı ordularının gerilemesini sevinç gösterileri ile kutlayıp, Türkleri rencide ederken, bir yandan da Enosis eylemlerini yoğunlaştırdılar. Mayıs ayının sonlarına doğru bir Cuma günü "*Enosis ve Yaşasın Yunanistan*" sloganları atarak Hamit Mandraları'nda (bugünkü Hamitköy) oturan Türklere saldırdılar.⁴³

5 kişinin öldürüldüğü, 100'den fazla kişinin de yaralandığı 1912 olayları,⁴⁴ Rumların Türklere yönelik ilk kanlı saldırılarıdır. Ölümle sonuçlanan ilk kitlesel çatışmalar olması sebebiyle, 1912 olaylarının Kıbrıs tarihinde de ayrı bir önemi vardır.⁴⁵

⁴³ Nuri Köstüklü, "*Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri'ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri*", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 1996, s.349-350.

⁴⁴ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 122.

⁴⁵ 27 Mayıs 1912 tarihli Vatan gazetesinde, Rumların saldırılarını anlatan Bodamyalızade Mehmet Şevket Bey, saldırıların "*Kıbrıs'taki Yunan müsevvikleri (Provokatörleri) tarafından kışkırtıldığını*" yazmaktadır.

Sir George Hill'in "*A History of Cyprus*" adlı kitabı ve Söz gazetesi de, "*Olayların Trablusgarp savaşındaki yenilgi nedeniyle Rumlar'ın Türkler'i alaya almaları üzerine başladığını*" yazmaktadırlar.

Yunan provokatörlerinin kışkırtması ile Rumların Leymosun Panayırında taş, şişe ve her çeşit silahla saldırıya geçtiğini belirten 3 Haziran 1912 tarihli ve 35 sayılı Vatan gazetesi; 5-6 bin kişilik kalabalığın, "*Yaşasın Yunanistan, Yaşasın İlhak*" naraları ile Türk mahallelerini yağmaladığı ev, dükkan ve dini yerleri tahrip ettiğini anlatıyordu. Haberde ayrıca; çeşitli bölgelerde de Türk sakinlerin

1911-1912 Balkan Savaşlarının bitimini müteakip, 3 Haziran 1914'de İyonya adalarının Yunanistan'a verilşinin 50. yıldönümü olması nedeniyle, Rum toplumu adına Başpiskopos, piskoposlar ve Yasama Meclisi'nin Rum üyelerinin imzaladığı, Enosis istekli bir mesaj,⁴⁶ İngiliz Kralı'na iletmek üzere Yüksek Komiser'e verildi. Yüksek Komiser Rum liderlere; *“Balkanlarda yer alan olayların, İngiltere'nin anlaşmalarla üstlendiği sorumlulukları değiştiremeyeceğini, bu nedenle Türkler de razı olmadığı sürece bu isteklerinin yerine getirilemeyeceğini”* söyledi. Bu açıklama, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Kıbrıs'ı halen bir Osmanlı toprağı olarak gördüklerini vurgulamış olsa da, bir kaç ay sonra, Osmanlı'nın İngilizler karşısında savaşa girmesi sonucunda, bu tutum değişti ve 5 Kasım 1914'de, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı şekilde, İngilizler adayı tek yanlı bir kararla ilhak ettiler.⁴⁷

dövüldüğü, taciz edildiğı, küfre uğradığı belirtiliyordu. 1912 olayları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Nesim, Kıbrıslı Türkler'in Kimliğı, Lefkoşa, 1990, s. 42.; Sabahattin İsmail, 20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri Gelişimi Sonuçları, İstanbul, 1988, s. 21-25.; Vatan Gazetesi'nin 3 ve 10 Haziran tarihli sayıları.; Gazioğlu (II), a.g.e., s. 109-125.

⁴⁶ Bu mesajda *“Büyük anneniz Majeste İngiliz Kraliçesinin İyonya adalarını Yunanistan'a devreden yüce ve soylu davranışına duyduğumuz saygı ve minnettarlığı sizin de gösterip, geleneksel Helen dostluğunuza yakıştır şekilde, Kıbrıs halkının ebedi ve şiddetli istek ve emellerine uygun olarak, bizleri, aynı ırktan olduğumuz Helen krallığı ile birleştirmekten memnunluk duyacağınıza inanmaktayız.”* denilmekteydi. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 127.

⁴⁷ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 127-128.

İngilizler'in ilhak kararının açıklanması, Rumlar tarafından “*Enosis'e giden yoldaki son engelin kalktığı*” şeklinde yorumlanarak sevinçle karşılandı.⁴⁸ Kıbrıs'ı, İngiliz İmparatorluğu'na katan “*Kraliyet Emirnamesi*”, Osmanlı'nın İngiltere aleyhine savaşa girmesi nedeniyle, 1878 Anlaşması ve eklerinin geçersiz olduğunu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhak edildiğini ilan etmekteydi.⁴⁹ Böylece İngiltere hükümetinin, Kıbrıs'ın Osmanlı'ya ait olduğu gerekçesiyle, Ada hakkında herhangi bir karar alınamayacağına ilişkin iddiası da değerini kaybediyordu.⁵⁰ Bunun sonucu, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakından itibaren Rumlar'ın Ada'nın Yunanistan'a bağlanması yolundaki çalışmaları ve entrikaları hız kazandı.⁵¹

Rumlar'ın Ada'yı Yunanistan'la birleştirme umutlarının arttığı bir ortamda, gelişen bir başka olay ortalığı daha da karıştırdı. İngiltere, bir hafta içinde kendi yanında savaşa katılması ve Bulgaristan'a hücum etmesi koşuluyla, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi kabul ettiğini Yunan hükümetine bildirdi.⁵² Zaimis başkanlığındaki

⁴⁸ İngiliz yönetimi, o güne kadar Rumların ilhak taleplerini, 1878 muahedelerini göstererek, Osmanlı egemenliğinin adada devam ettiği, kendilerinin adayı geçici olarak yönettikleri mazeretine sığınarak reddediyorlardı. Artık böyle bir mazeretin geçerliliği kalmadığını düşünen Rumlar, Enosis'in yaklaştığını değerlendiriyorlardı.

⁴⁹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 131.; Ayrıca Kraliyet Emirnamesi ve İngiliz İşgali konusunda ayrıntılı bilgiler için bkz. Gazioğlu (I).

⁵⁰ An, a.g.e., s. 106.

⁵¹ Metin Çetin, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu, Lefkoşa, 1955, s. 4.

⁵² 1926-1932 yıllarında, adada valilik yapan Sir Ronald Storrs, anılarında İngiliz teklifi ile ilgili şunları yazıyor: “1915 Kasımında (Balkanlarda) kritik bir durum ortaya çıkar. Asquith hükümeti o

Yunan hükümeti ve Kral Konstantin,⁵³ savaşa girmeyi kabul etmeyerek, bu teklifi reddetti. İngilizler'in, koşullu olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a verme önerisi, bu koşulun belirlenen kısa süre içerisinde yerine getirilmemesi nedeniyle geri çekilmiş ve bir daha da yinelenmeyecek şekilde ortadan kalkmıştı. Ancak Kıbrıslı Rumlar, İngiltere tarafından böyle bir öneri yapılmış olmasını, kendi emellerinin meşruluğunun resmen tanınması şeklinde değerlendirdiler. Başpiskopos ve meclisin Rum üyeleri, İngiliz Sömürge Bakanı'na bir telgraf göndererek, Kıbrıslılar adına şükranlarını ifade ettiler.⁵⁴

zaman Avusturya işgali tehlikesiyle başbaşa olan Sırbistan'ın imdadına yetişmek için Kral Konstantin yönetimindeki Yunanistan'ı ikna etmeye çalışmaktadır. ... Bu esnada Kings College müdürü olup, ateşli bir filhelen ve Venizelos'un da yakın bir dostu olan Ronald Burrows tarafından Yunan halkının ilgisini uyandırmak amacıyla, ilginç bir teklif yapılır. Yüksek Komisere talimat verilerek adadaki başpiskopos ve Kavanin Meclisi Rum üyelerine Yunanistan'ın bizim yanımızda derhal savaşa katılması koşuluyla Kıbrıs'ı onlara devretmeye hazır olduğumuzu bildirecekti. Daha sonra başpiskopos ve birkaç ünlü Kıbrıslı bir İngiliz destroyerine bindirilip Atina'ya getirilecek ve bu duyuruyu bizzat başpiskopos yapacaktı. Buradan bir heyecan kasırgasıyla meclise gidilecek, ya hükümet bu coşkuyla teklifi kabul edecek veya Venizelos'un başa geçmesi sağlanacaktı. İngiliz dışişleri öneriyi kabul etmiş, ancak bir opera gibi sunulmasını benimsememişti. Oysa belki de başarı ancak bu yolla sağlanabilirdi. Bunun yerine Atina'da bulunan İngiliz Bakan tarafından öneri Yunan hükümetine sunulmuş, Fakat Kayzerin tehdit veya vaadleriyle inatçı bir tutum içinde olan Yunan Başbakanı M Zaimis tarafından reddeilmişti. Öneri daha sonra geri alındı. Bir daha da konu edilmedi.” Taçgey Debeş, a.g.e., s. 21-22. Teklifte ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 136.

⁵³ “Yunan Kralı Konstantin, Alman İmparatoru William II'nin kızkardeşi Sofia ile evliydi ve Alman yanlısı idi.” Gazioğlu (II), a.g.e., s. 140.

⁵⁴ An, a.g.e., s. 107.

Rumlar, Birinci Dünya Savaşı süresince de Enosis çabalarına hız kesmeden devam ettiler. Meclisteki Rum Üyeler, her yıl Yüksek Komiser'in geleneksel meclis açış söylevine meclis adına verilecek yanıt metnine, Yunanistan'la birleşme arzularını belirten ve bunu tüm meclisin ortak isteği şeklinde yansıtmak isteyen bir paragraf ekletmek için bıkıp usanmadan didinip durdular.⁵⁵ Ancak bu istekleri, her denemede, Meclisin Türk ve İngiliz üyelerinin karşı oylarıyla reddedildi.

1918 yılı başlarında ise Venizelos'un davetlisi olarak Yunanistan'a giden Kıbrıs Piskoposu Medaxakis, Atina Metropoliti yapıldı ve Enosis kampanyalarını örgütlemeye başladı.⁵⁶

Birinci Dünya Savaşının İngiliz ve müttefiklerinin lehine sonuçlanacağı, böylece son anda savaşa katılan Yunanistan'ın da zafer kazanan ülkeler arasında olacağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise Almanlarla birlikte yenilgiye uğrayacağı olasılığı kesinleşmek üzereydi. Bu olasılık, doğal olarak Kıbrıs'ta Rumların *Enosis* emellerini daha da kamçılıdı ve umutlarını arttırdı.⁵⁷ Bu kapsamda Enosis kulisi yapmak için, 5 Aralık 1818'de Başpiskopos Kirillos başkanlığındaki bir heyeti Londra ve Paris'e, 12 Nisan 1920'de bir başka heyeti de yine Paris'e gönderdiler. 16 Ağustos 1919'da da bütün Rum Piskopos ve Belediye Başkanlarının imzaladığı bir muhtırayı İngiliz Sömürgeler Bakanına göndererek

⁵⁵ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 144.

⁵⁶ İsmail, a.g.e., s.17.

⁵⁷ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 153.

Enosis talebini yinelediler. Bu talep karşısında adadaki Türkler de, bir muhtıra vererek, “*Adadaki 60 bin Türk’ün Enosis’e karşı olduğunu*” açıkladılar.⁵⁸ İngiltere hükümeti’nin Rumlar’a verdiği yanıtta; “*İngiltere’nin Ada’nın Yunanistan’a verilmesi istemini kabul etmeye hazır olmadığı, ada nüfusunun dörtte birini oluşturan Türk toplumu’nun görüşlerinin de dikkate alınmasının gerektiği*” bildirildi.⁵⁹

Yunanlılar’ın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ayaklanışının 100. yıldönümü olan 25 Mart 1921’de Kıbrıslı Rumlar kışkırtmalarını daha da arttırdılar. Kiliselerde yaptıkları toplantılarda, sözde “*İlk Enosis Plebisiti*”ni yaparak, ilhak yönünde bir kararı onayladılar ve İngiliz yönetimine başvurarak Enosis talep ettiler. “*A History of Cyprus*” adlı kitabın yazarı Sir George Hill’e göre; “*Aşırı fanatik Rumların hareketlerini organize ve kontrol eden eski meclis üyelerinden Feodotu, tüm Rum köylerinin imzaladığı ve tıpa tıp aynı olan 500 karar suretinin, Başpiskopos eliyle, Londra’ya iletilmek üzere Yüksek Komisere iletilmesini sağlamıştı. Bu karar suretlerinin her kelime ve virgülüne kadar aynı olması, bu kışkırtıcı hareketlerin tek bir elden yönetildiğinin ve yüzeysel olduğunun kanıtıydı.*”⁶⁰

⁵⁸ İsmail, a.g.e.; s.19; Bu isteklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. ; Gazioğlu (II),

⁵⁹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 165.; Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Parliamentary Papers 'Turkey' No: 18 (1878) No:1, s.532.

⁶⁰ Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Parliamentary Papers 'Turkey' No: 18 (1878) No:1, s.535 ; Gazioğlu (II), a.g.e., s. 166

Rumlar'ın özellikle Londra'ya heyetler göndererek kulis yapma faaliyetleri 1922'ye kadar uzun ve kısa sürelerde devam etti.⁶¹ 22 Aralık 1922'de Başpiskopos Kirillos, Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği muhtıradan, Ada'da özerk bir yönetim kurulmasını, Ada halkının temsil edildiği Yasama Meclisi dışında Yürütme Konseyi ve diğer yönetim mekanizmalarında da nüfusları oranında katılım istiyordu. Bu durumda nüfus oranları esas olacağından, Rumların çoğunluğu oluşturmaları nedeniyle her türlü idari ve siyasi yetki ellerine geçmiş olacaktı.⁶² 6 Şubat 1923'te bu muhtıraya Sömürgeler Bakanlığı tarafından verilen yanıtta, Kıbrıs halkının istenildiği ölçüde geniş siyasi özgürlüklerden yararlanabilecek siyasi olgunluğa sahip bulunmadığı bildirildi.⁶³

1922 yılında Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, 6 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet edildi. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, “*Misakı Milli*” sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi Misakı Milli sınırları dışında kalan topraklar

⁶¹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 190.

⁶² İzzet Öztoprak, “*Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları*”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 1997, s. 312-313.

⁶³ George Hill, *A History of Cyprus*, Cilt 4, Cambridge, Cambridge University Press, 1952, s.426; Gazioğlu (I), a.g.e., s.57.; Gürel, a.g.e., s. 120.

için fazla birşey yapılamadı ve Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, Kıbrıs'daki İngiliz egemenliği hukuken de kabul edilmiş oldu.⁶⁴

Lozan Barış Antlaşması'nın doğrudan doğruya Kıbrıs'la ilgili olan maddeleri, 16, 20 ve 21. maddelerdir. Bu maddeler özet olarak şunları ifade eder; 16. maddede, “*Türkiye'nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bu araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun, sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklardan vazgeçtiği*” belirtilmektedir.⁶⁵

⁶⁴ Gazioğlu (I), a.g.e., s. 30-31.; İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları, C.1., TTK., Ankara, 2000, s. 99.

⁶⁵ 16. madde, Yunanlılar tarafından, Türkiye'nin artık Kıbrıs'la hiçbir ilgisi kalmadığı konusunda bir delil olarak çeşitli zamanlarda ortaya atılmıştır. Oysa, Türkiye, Lozan Görüşmelerinde, kendisine dikte ettirilmeye çalışılan ve adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekli olan “*Türkiye, kendi sınırları dışında kalan arazi ve adalar ile ilgili ilhak, istiklâl veya herhangi bir idare şekli hakkında alınan ve alınacak olan bütün kararları kabul ve tasdik eder*” ifadesine itiraz ederek, bu arazi ve adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir üstlenmeye (taahhüde) giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir.*” ibaresi eklenmiştir. Böylece ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin geleceği üzerinde söz sahibi olma, hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir. Gazioğlu (I), a.g.e., s.32-33. Eğer 16. madde ilk şekli ile kalmış olsaydı, Kıbrıs sorununun tarihsel gidişi değişmiş olacak, Ada büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlar'a ya da Yunanistan'a verilmiş olacaktı. Bener Hakeri, 1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi, Kıbrıs Gazetesi, 15 Mayıs 2009.

20. madde, “*Türkiye; Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914’de ilan olunan Kıbrıs’ın ilhakını tanıdığını beyan eder.*” ibaresini içermektedir ki, bu madde ile Kıbrıs Türkleri’nin kaderi İngilizler’in, doğal olarak da Rumlar’ın insafına terkedilmiş oluyordu.⁶⁶21. maddede ise vatandaşlık haklarından söz ediliyor, “*5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası’nda yerleşmiş bulunan Türk uyruklular, yerel kanunun saptadığı koşullar içinde, İngiliz uyruğunu edinecekler ve bu kimseler Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.*” deniliyor, isteyenlere de iki yıl içerisinde Türkiye’ye göç hakkı tanınıyordu. Göç edenler Türkiye vatandaşı olabileceklerdi.⁶⁷ Bu süreçte, Anadolu’ya büyük bir göç dalgası yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenle, adada Enosis savaşını yapan Rumlar lehine bir çıkış açıldı. Nüfus çoğunluğuna dayanarak, Enosis savaşlarına hız veren Rum toplumuna karşı, her yönden güçlenmeyi hedef alması gereken Kıbrıs Türkleri’nden bir çoğu, umutlarını Kıbrıs’tan keserek ve mallarını satarak, canlarını Anavatan’a atmışlardı.⁶⁸

Lozan Antlaşması’yla Ada’nın statüsü artık resmen belirlenmiş ve Ada yasal olarak İngiltere’ye bağlanmış oldu. Bu antlaşmanın 6 Ağustos 1924’de İngiltere tarafından onaylanmasının ardından, aynı yılın Kasım ayındaki seçimlerde İngiltere’de iktidara gelen muhafazakar Baldwin Hükümeti, Kıbrıs’ın statüsünde

⁶⁶Laptalı, a.g.e.; s.134.

⁶⁷M.Cemil Bilsel, Lozan, C. II, İstanbul, 1933, s. 589.; Gazioğlu (I), a.g.e., s. 32-33.; Soysal, a.g.e.,s. 99.

⁶⁸Faiz Kaymak, Kıbrıs Türkleri’i Bu Duruma Nasıl Düştü?, İstanbul, 1968, s. 8.

değişiklik yaptı.⁶⁹ 10 Mart 1925'de, Kral V. George'un imzaladığı ihtira beratı (letters patent) ile Kıbrıs, İngiliz Taç Kolonisi (Crown Colony)⁷⁰ ilan edildi ve Yüksek Komiserlik yerine, aynı zamanda Kıbrıs'ın Başkomutanı olarak da kabul edilen “*valilik makamı*” tahsis edildi. 1920 yılından beri Ada'da yüksek komiser olan Sir Malcolm Stevenson, valiliğe atanarak, “*Kıbrıs'ın ilk İngiliz Valisi*” oldu.⁷¹ Kıbrıs'ın Taç Kolonisi olması nedeniyle anayasasında da değişiklikler yapıldı ve 1 Mayıs 1925'de Lefkoşa Sarayönü'nde (Bugünkü Atatürk Meydanı) törenle halka açıklandı.⁷² Aynı gün The Cyprus Gazette'de de (Kıbrıs Resmi Gazetesi) yayımlanan değişiklikler şunlardı.⁷³ 18 üyeden oluşan Yasama Meclisi'nin üye sayısı 24'e çıkarıldı. Rum üye sayısı 9'dan 12'ye, hükümetin atadığı resmi üye sayısı ise 6'dan 9'a yükseltildi. 1882 Anayasası'nda 3 olan Türk üye sayısında değişiklik yapılmadı. Böylece, Türk Toplumunu için yeni bir haksızlık ortamı daha oluşturulmuştu.⁷⁴ Resmi üyeler ile Türk üyelerin toplamı, Rum üyelerin toplamına eşit oldu, bu durumda karar, meclis başkanı olan İngiliz Vali'ye kaldı. Dolayısıyla, yıllarca İngiliz Yönetimi'ne meclisdeki üye sayılarının artırılması talebinde bulunan Rumlar'ın da kısmen istekleri yerine

⁶⁹ Öztoprak, a.g.m., s. 312.

⁷⁰ Taç Kolonisi= İngiliz İmparatorluğu Tacına bağlı sömürge, koloni.

⁷¹ Debeş, a.g.e.,s. 22.; Gazioğlu (II), a.g.e., s.193.; Gazioğlu(I), a.g.e.,s. 34.; Öztoprak, a.g.m., s. 312.

⁷² Gazioğlu (II), a.g.e., s.194.

⁷³ Hill, a.g.e.,s.427-429.; The Middle East, A Political and Ekonomik Survey, Royal İnstitute of İnternational Affairs, London, 1950, s.132.

⁷⁴ Gazioğlu (I), a.g.e.,s. 59.

getirildi, ancak Rum üye sayısının artışı, resmi üye sayısının artışı ile dengelenmiş oldu.⁷⁵

1926 yılında ilk vali Stevenson'un yerine, Sir Ronald Storrs atandı. Yaklaşık altı yıl valilik yapan Storrs'un dönemi Ada'daki gelişmeler bakımından Kıbrıs tarihinde önemli bir yer tutar. Yeni valinin Yunan hayranı olduğu inancı içindeki Rum toplumunda İngiliz Yönetimi'nin de politikasının değişeceği ve Enosis'in gerçekleşeceği konusunda yeni umutlar ve iyimser bir hava oluştu. Storrs'un, 30 Kasım 1926 günü Magosa limanına gelişinde, Belediye Başkanı Emfiyeci, yeni valiye, Yunan ulusal renkleri olan mavi-beyaz kurdeleye sarılmış ve ilhak istemlerini dile getiren bir mektup sundu.⁷⁶

Rumlar'ın, İngiliz Yönetimi'ne karşı istemleri bitmek bilmiyordu. Yine, 1928 yılında Enosis isteğiyle verdikleri bir muhtıraya 1 Ağustos 1928'de Sömürgeler Bakanı Amery'nin yanıtı “*İlhak meselesi kapanmıştır.*” şeklinde oldu. Aynı tarihte Times gazetesinde yayınlanan bir makalede şu hüküm yer alıyordu; “*Kıbrıs ve Rodos'un*

⁷⁵ Gürel, a.g.e., s.122-123.; Gazioğlu (I), a.g.e., s. 59.; Debeş, a.g.e., s. 37.; Şükrü Torun, Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, İstanbul, 1956, s.59-60.

⁷⁶ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 205. ; Storrs, adaya ilk gelişini kendi yazdığı anı kitabında şöyle anlatıyor: “*Henüz gemi demir atmadan politika başlamış ve Magosa komiseri bana, Belediye Başkanının hoş geldiniz konuşmasında şehrin Yunanistan'ın mavi ve beyaz kurdeleleri ile donanmış olacağını bildirmişti. İlave ederek uygulamanın uzun süreden beri böyle olduğunu ve Belediye Başkanının böyle bir karşılama konuşması yapmak zorunda olmadığını ve dolayısıyla görevime nüfusun beşde dördünü gücendirecek bir olayla başlamamın yazık olacağını bildiriyordu Magosa Komiseri.*” Debeş, a.g.e., s.10.

Yunanistan'la birleşmesi fikri kaybolmaya mahkumdur.”⁷⁷

1929 yılı İngiltere'de seçim yılıydı ve iktidar tekrar İşçi Partisine geçti. Bu da her zamanki gibi Rumlar'ın Enosis hayali için yeni bir umut oldu. Malum istemlerini, oluşturdukları bir heyet ile yeni İngiliz hükümetine 20 Temmuz 1929'da bir muhtıra ile sundular. Bu istemler, mecliste Rum çoğunluğun sağlanması, Vali'nin yetkilerinin sınırlandırılması⁷⁸ ve Enosis idi. Dönemin Sömürgeler Bakanı Lord Passfield, heyetle yaptığı görüşmede; *“Enosis isteminin olanaklı olmadığını, diğer istemleri ise, hükümeti ile danışacağını”* bildirdi.⁷⁹ 28 Kasım 1929 tarihinde verdiği yazılı yanıtta ise; *“Rum istemlerinde belirtilen konuların Kıbrıs'ta denenmesi için zamanın erken olduğunu, Kıbrıslılar'ın idari kontrol için olanak duyulan yeterliliğe ulaşmadıklarını, Kıbrıs'ta gereksinim duyulan konunun, politik tartışmalardan çok, sıkı bir çalışma olduğunu”* belirtti.⁸⁰

Rumlar'ın Mayıs 1930'da, Yunanistan'ın bağımsızlığının 100. yıldönümü kutlamaları kapsamında, beşyüze yakın imzalı dilekçe ile İngiltere'ye *“Kıbrıs'ın tüm Rum nüfusunun Yunanistan'la birleşme kararı”*nı bildiren bir mektup gönderdiklerini görüyoruz.⁸¹ Lord Passfield, bu mektuba 23 Temmuz 1930 tarihli yazıyla verdiği yanıtta; *“Daha önce söylediklerime bir ekleme*

⁷⁷ Torun, a.g.e., s. 97.

⁷⁸ Gaziöğlü (I), a.g.e., s. 61-62.

⁷⁹ Gürel, a.g.e.,s.128.

⁸⁰ Gaziöğlü (I), a.g.e.,s. 62.; Gürel, a.g.e.,s. 128.

⁸¹ Hill, a.g.e.,s.544.

yoktur. Majestelerinin hükümeti Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması isteğine boyun eğemez.” diyordu.⁸²

15 Ekim 1930'da Ada'da yapılan seçimlerde Rumlar, Enosis yanlısı ve aşırı milliyetçi adayları seçtiler. Seçim dönemi de Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Dr. Drummond Sshields'in Kıbrıs'a geldiği güne rastlamıştı. Seçim kampanyalarındaki ilhak çağrısı yapan ateşli konuşmaların yarattığı ortamdaki Shields'in ziyareti, Enosis gösterilerini daha da çoğalttı. Seçim günü Shields, Magosa limanında yaklaşık 4000 kişilik Rum kalabalığı tarafından Yunan bayrakları ve Enosis sloganlarıyla karşılandı ve Belediye Başkanı tarafından Enosis istemini dile getiren bir konuşma yapıldı. Limanda bu konuşmaya yanıt vermeyen müsteşar, daha sonra Kaza Komiseri'nin ikametgahındaki görüşmede, Rum Belediye Meclisi üyelerine, 1929 yılı Kasım ayında Lord Passfield'in bir başka muhtıraya verdiği yanıtı hatırlatarak, Enosis konusunun kapanmış olduğunu⁸³ vurguladı.

Shields'in geçeceği tüm yollar, Yunan bayrakları ve “Enosis” yaftalarıyla donatılmıştı. Ziyaret ettiği köy ve kasabalarda, öğretmen ve öğrenciler de Yunan bayrakları ile yollara dökülerek Enosis sloganları haykırdılar. Ada'da kaldığı 9 günlük zamanda, Shields'e Ada'nın her yanından Enosis telgrafları gönderildi.

20 Ekim günü, Rum din adamları ve ulusal örgüt temsilcilerinin hazırladığı yeni bir muhtıra, Shields'e

⁸² Gürel., a.g.e., s. 129.; Hill, a.g.e.,s.544

⁸³ Gazioğlu (II), a.g.e., s.207.

sunuldu.⁸⁴ Aynı gün meclis toplantısında söz alan Shields, Sömürgeler Bakanı'nın Kasım 1929'daki yanıtından söz ederek, “*enosis konusunun kapandığını, şimdi yapılacak işin, adanın ekonomik, sosyal, ticari ve anayasal alanda gelişmesini sağlayacak pratik ve uygulanabilir politikalar üretmek*” olduğunu belirtti. Buna rağmen Başpiskopos, Shields'e 10 Kasım 1930'da bir mektup yazarak, “*Yunanistan ile birleşmenin Kıbrıs halkının vazgeçilmez arzusu olduğunu*” ifade etti. Bir kaç kez daha devam eden bu tür yazışma ve görüşmelerin tamamına İngilizler, aynı şekilde olumsuz yanıtlar verdiler.⁸⁵

Rumlar'ın Yunanistan'la birleşme istekleri ve faaliyetleri, Yunanistan'ın da desteğiyle aralıksız devam ediyordu. Bunu doğrulayan bir belge, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Nisan 1931 tarihinde, Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen bir yazıydı. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Ramsey'den alınan bilgileri aktaran bu yazıda, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki konsolosu M. Aleksander Kyrou'nun Yunanistan'da yayınlanan ve Enosis destekçisi olduğu bilinen Hastis gazetesi ile olan ilişkileri ve dolayısıyla, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki

⁸⁴ Bu muhtırada. “*Plebisit sonucu halkın ulusal duygularının ve kararının kanıtlanabileceği ve adanın Yunanistan'a ilhaki ile buradaki Türk azınlığı ile bu azınlığın kurumlaşan haklarının ve ayrıcalıklarının tehlikeye düşmeyeceği, çünkü toplumlararası ilişkilerin iyi olduğu, Yunanistan'ın kendi yönetimindeki azınlıklara saygılı davrandığı ve Kıbrıs'taki azınlık haklarının özel koruma altına alınabileceği*” belirtiliyordu. G.S.Georghallides, Cyprus and The governorship of Sir Ronald Storrs, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985, s.386.

⁸⁵ Hill, a.g.e., s.545-546.

olaylarla organik bağı olduğu, bildiriliyordu.⁸⁶ Kıbrıs'taki İngiliz Vali Storrs da aynı konudaki endişelerini, 1930 yılından itibaren Londra'ya gönderdiği gizli mesajlarla dile getirdi. Storrs, yazmış olduğu anı kitabında Kyrou ve yaptığı faaliyetler hakkındaki görüşlerini ayrıntılı şekilde anlatıyor⁸⁷; “*M. Aleksander Kyrou çok canlı konuşmasını bilen, eski Lefkoşa Kaza Mahkemesi katiplerinden birinin oğluydu. Ailesi Atina'da 'Ocak' dergisinin de sahibiydi. Bir ara Yunan Dışişleri Bakanının özel sekreterliğini yapmış, bakan, hizmetlerinden pek memnun olmayınca kendisini bir tepkiye sebebiyet vermemek için bu göreve atamıştı. Adaya gelir gelmez ilk işi yıllarca yerleşmiş konsolosluğu, tüm gemi acentelerinin ve diğer konsoloslukların da merkezi olan Larnaka'dan, politik merkez olan Lefkoşa'ya taşımak oldu. Bunun sebebi 'yapılacak görüşmeleri kolaylaştırmak' içindi. Orada derhal her türlü dini, milli ve meclis kışkırtmacılığıyla yakın temas kurmayı başarır. Lefkoşa'da bir Mason balosunda daha önceden ayarlanmış bir şekilde ve İngiliz davetlilerin nefret ve hayret bakışları arasında Yunan Milli Marşı okunur. Bu esnada Kyrou salona girip herkesi selamlar. Bu olayı öğrenince derhal Dışişleri Bakanlığına bir rapor gönderip, Yunan hükümetine Bay Kyrou'nun artık Kıbrıs'ta istenmeyen bir şahıs olduğunu bildirmelerini istedim. Lord Passfield bu görüşümü destekledi ve bakanlık da anlayışla karşıladı. Ancak harekete geçmek için daha fazla detay isteğinde bulundular. Tekrar yazıp böyle Kıbrıslılar'la kan ilişkileri ve şahıs çıkarı olabilen bir kimsenin Yunan Konsolosu olarak adada bulunmasının hiç istenmeyen bir*

⁸⁶ Gürel, A.g.e., s.119.

⁸⁷ Debeş, a.g.e., s.101-102.

olay olduğunu bildirdim. Hükümete daha önce çok sadık bir azınlığa etki etmesine rağmen yaptığım dilekçe sonucu, Türk Konsolosunun⁸⁸ adadan uzaklaştırılmasında gösterdikleri dakikliği hatırlattım. Oysa şu anki tehlikeler çok daha kötü idi. Uyarım, Kyrrou'nun adada kaldığı her gün İngiliz düşmanlığının artmasına sebep olduğu yolunda idi.

⁸⁸ Vali Storrs'un sözünü ettiği Türk Konsolos, ilk kez 1925 yılında Türkiye'den adaya konsolos olarak gönderilen A. Asaf Bey'dir. 1927'de konsolosluk kapanınca Türkiye'ye dönmüş, 1928 yılında konsolosluğun tekrar açılması üzerine ikinci kez adada konsolos olarak görevlendirilmiştir. Bu kez de Ekim 1930'da yapılacak Yasama Meclisi seçimlerinde Evkafçılar'a karşı çıkan Atatürkçü ve Türk ulusçuluğu (milliyetçiliği) yanlısı Halkçılar'ı desteklediğinden ötürü Bafta önceleri Atatürkçü ve Türk ulusçuluğu akımına öncülük eden Halkçı Cephe'den olan ve sonradan Evkafçılar'a katılan Dr. Eyyub (Eyüp Necmettin) tarafından Vali Vekili Henniker Heaton'a 30 Ağustos 1930 tarihli bir mektup gönderilişinin ardından A. Asaf merkeze alınarak yerine Aralık ayı ortalarında Celal Bey gönderildi. Bener Hakeri, 1878'den 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi, Kıbrıs Gazetesi, 16 Mayıs 2009.

Vali Storrs 7 Mayıs 1930'da Sömürgeler Bakanı Passfield'e Asaf Bey'le ilgili gönderdiği mektubunda; “*Asaf Bey'in ilk konsolosluk yıllarında (1925-1927) daha yetenekli ve daha makul bir diplomat olarak, Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıslı Türkler'in göç işlerini düzenlediğini, halbuki ikinci kez bu göreve atanmasından sonra Türk milliyetçiliği propagandası yapmaya başladığını, buna karşı kendisinin Müslüman ahalinin ileri gelenlerini toplayıp bu konuda onları uyardığını, adada başlayan İngiliz aleyhtarı kışkırtmalardan Türk Konsolosunun sorumlu olduğunu*” bildiriyordu. FO 371/14584/E 2903.

Vali Storrs anılarında Asaf Bey hakkında şunları yazıyor; ““*Her şeye rağmen şimdi dahi biraz sabır ve anlayışla 3 Türk üyenin hükümetle birlikte oy kullanacağına güvendiğim sürece Meclis'i çalıştırmam mümkün oluyordu. Fakat milliyetçi bir Kemalist olan Türk Konsolosu Asaf Bey sadık Türk çoğunluğu içinde az da olsa aktif bir muhalefet oluşturmayı başarmıştı. Hemen Asaf Bey'in birkaç entrikasını öğrenmiş ve bunu İngiltere'deki hükümete bildirip geri alınmasını sağlamıştım.*” Debeş, a.g.e., s.98.

Üçüncü kez yaptığım dilekçe sonucu Atina'ya durum bildirilmiş ve Kyrou'nun atanmasının başından beri yanlış olduğu kabullenilmişti. Bu arada Kyrou'nun transferi için dikkat çekmeyecek bir fırsatın beklendiği bildirildi.” Vali Storrs'un bu uğraşlarına karşın, Konsolos Kyrou ancak 22 Ekim 1931'de, isyan sırasında adadan gönderildi.⁸⁹

Kyrou'nun Kıbrıs'ta bulunduğu dönemde bir kısım Yunanlı subayın Ada'da Enosis düşüncesiyle ilgili direkt faaliyetlere giriştiği, Ağustos 1931'de üç Yunanlı subayın Ada'ya gelerek Kyrou ve Başpiskopos ile görüştükleri, beraberlerinde getirdikleri bazı yayınları da dağıttıkları bilinmektedir.⁹⁰

Yunanistan bağlantılı faaliyetlerle ilgili olarak Vali Storrs'un anılarında vurguladığı bazı bölümler, dikkatlerden kaçırılmamalıdır; *“Okullarda açık bir İngiliz düşmanlığı değil, fakat etkin bir Helenleştirme faaliyeti mevcuttu. Tüm Rum okullarında 'Analitik Program' denen Yunanistan'da hazırlanan ve Kıbrıs Eğitim Komisyonunun onayladığı bir sistem kullanılıyordu. Atina'daki seçim encümeninin onayladığı kitaplar hariç hiçbir yabancı kitap kullanımına izin verilmezdi. Her kazadaki Cinnasiumlar ve Öğretmen Koleji, Yunan Eğitim Bakanlığı tarafından tanınır ve onların kural ve talimatları altında faaliyet gösterirlerdi. Sınıfları İngiliz değil, Yunan Kralı Konstantin ve Kraliçe Sofhie'nin ve Venizelos'un resimleri süsler, her tarafta*

⁸⁹ Öztoprak, a.g.m., s.342.

⁹⁰ Gürel., a.g.e., s. 119.

*Yunanistan'ın büyük, detaylı ve modern haritaları göze çarpardı. Kıbrıs Haritası eğer mevcut ise, çok küçük, eski tarihli ve yıpranmış ve çoğu zaman siyah tahtanın arkasına saklanmış gibiydi.”*⁹¹ Bu belgeler, Kıbrıs Rumları'nın Yunanistan'la birlikte ne kadar kararlılıkla ve bir o kadar da sabırla, Enosis ideali uğruna çaba gösterdiklerini açıklamaktadır.⁹²

1931 İsyamı

İsyamın Nedenleri (Oluşum Süreci):

1915 yılında Yunanistan'ı kendi saflarında savaşa sokmak isteyen İngiltere'nin, Ada'yı ileride kendilerine bırakacakları sözüne inandırmayan Rumlar, Yunanistan'la sıkı bir işbirliğine girdiler ve sonunda Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak 1931 yılında, Rum Ortodoks Kilisesinin de desteği ile İngiliz Yönetimi'ne karşı fiili bir ayaklanma, isyan başlattılar.⁹³

⁹¹ Debeş., a.g.e., s.29-30.

⁹² Vali Storrs'un Rum-Yunan ikilisinin Ada'daki kararlılığı ile ilgili olarak anılarında aktardığı bir anektod, dikkat çekicidir; “*Vali olarak Ada'ya atandığım zaman ilk yaptığım işler arasında Lefkoşa Müzesini incelemek olmuştum. Katalogda bazı Fenike eser ve yazıların mevcutluğundan bahsediliyordu. Bunlardan bazılarını Filistin'deki Yahudi Üniversitesi'ni ilgilendirir düşüncesiyle incelemek istedim. Fakat hiçbirini bulunamadım. Tüm Ada'da bu böyleydi. Rum çoğunluğunun azmi Ada'da Yunan kökeninden başka hiçbir ize yer vermeyecekti. Gerçekten de Yunan ırkçılığı, sadece Yahudi ırkçılığından biraz daha azdır.*” Debeş., a.g.e., s.33-34.

⁹³ Nuri Çevikel, Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960), İstanbul, 2006, s. 340.

Bu isyan hareketi, 1878 yılından beri devam eden ve Enosis'in gerçekleşmesini hedef alan propagandaların, eylemlerin, girişimlerin ve kışkırtmaların bir sonucuydu. Bu dönem içerisinde gerek Yunanistan, gerekse Kıbrıs Rumları, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için şiddetin dışında her çeşit yolu denemişlerdi.⁹⁴ Bu yollar sonuç vermeyince, Kıbrıs'ta ilk şiddet denemesi olan bu hareketi gerçekleştirdiler.⁹⁵ Herşeyden önemlisi bu hareket, Rumlar'ın Enosis emellerini gerçekleştirmek veya Ada'da egemen olmak için tedhişe, teröre ve kanlı eylemlere de başvurmaktan kaçınmayacakları ve bu yola başvurulması için içten ve dıştan sürdürülen kışkırtmalara açık bir toplum olduğu gerçeğini somut şekilde ve açıkça göstermektedir.⁹⁶ Tarih ve Rumlar, bu şekilde düşünenleri yanıltmamıştır.

Ayrıca, aşağıda sunulan Dışişleri Bakanlığının 29 Kasım 1931 tarihli yazısındaki;

“Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakı hakkındaki son isyanla Fener Baş Papazlığının da alakadar olduğu hakkında.

⁹⁴ 24 Kasım 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlanan “Kıbrıs'ta Kargaşalıklar Arasında” başlıklı yazıda, “Türkiye'nin bu adadan yararının, vergi karşılığı olarak her sene İngiltere'nin Türkiye hazinesine ödediği maktu bir paradan ibaret olduğu, Yunanistan'a ilhak hevesinin, Kıbrıs Rumları'nda ara sıra nükseden bir maraz şeklini aldığı belirtilmekte, İngiltere'nin para buhranı ve İngiliz Bahriyesinde heyecanlı hadiselerin meydana geldiği sırada ayaklandıkları” vurgulanmaktadır.

⁹⁵ Ünlü, a.g.e., s.75.

⁹⁶ Gazioğlu (II), a.g.e., s.253.

Yüksek başvekalete

Yunanistana iltihak maksadiyle Kıbrıs Rumlarının çıkardıkları son isyan hareketinde, aynı zamanda İstanbul'daki Rum Ortodoks Ruhani reisliğinin gizli faaliyetinin de müessir olduğu, aşağıya naklonulan malumattan istidlal olunmaktadır.

Atina'da senede bir defa intisar eden "Megas Engiglopedikos Kazamias" unvanlı 1931 senesine ait takvimin 24 üncü sahifesinde münecim gibi daha evvel zuhurunu bildirdiği hadisat meyanında bu sene Teşrinisani zarfında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına dair bir hareketin vukua geleceğini ve bu meyanda on iki adanın da bu suretle ilhakına bir numayiş yapılacağını yazmakla bu faaliyeti teyit etmekte ve aynı zamanda Atina'da muntessir "Patris" gazetesinin 5 Teşrinisani 931 tarihli nüshasının birinci sahifesinde dercedilen bir resimde Rum Ortodoks ruhani reisinden son en büyük "Protosingelos" rutbei ruhaniyesine irtika ettirilen Sinot azalarından Alaşehir metropolidi Maksimos'un son Kıbrıs ihtilalini ihdas ve hareketi idare eden en mühim uzuvlardan milli sair Libertis ve mustafa mebus Lanitis ve Kıbrıs'ın Yunan konsolosu Aleksı Kiro ve belediye reisi haci Pavlo arasında fotoğrafının bulunması son Kıbrıs isyanı ile fener başpapazlığının da alakadar olduğu kanaatine takviye etmekte olduğunu arzeylerim efendim.

Dahiliye Vekili”⁹⁷

⁹⁷ BCA 030.10.109.727.4.

ifadeleri, bu isyan hareketinin daha önceden planlandığını ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Ruhani Liderliği'nin de parmağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazı çevrelerin, 1931 İsyanı'nın temel nedenini ekonomik gerekçelere dayandırdığı görülse de, temelde yatan neden, Rum toplumunun ilkokul düzeyinden başlayarak uzun yıllar boyunca Ada'nın Yunanistan'a bağlanması konusunda yetiştirilmiş olmasıdır. Aynı dönemde Ada'da İngiliz Valisi olarak görev yapan Sir Ronald Storrs'un, 11 Şubat 1932'de isyanla ilgili olarak, Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği rapordaki ifadeleri, bu görüşümüzü, desteklemektedir; *“Kasabalarda Enosis hareketi, zaman süreci içinde ilerlemeye devam etti. Orta dereceli Rum okullarından yetişen her mesleğe mensup yeni nesillere ve gençliğe, yönetime karşı sadakatsızlık aşıl原因 ve onları bu yönde doktrine eden devamlı bir kampanya sebatla, özenle sürdürüldü. Kamu hizmetleri ve hükümetin etkisiyle, etkinlik alanı dışındaki her alanda Rum Ortodoks toplumu, şu veya bu şekilde Yunanistan'a ilhak emeliyle ilişkiydi. Özellikle sportif ve sosyal klüpler bu Enosis hareketinin içindeydiler. İzcilik kurumu bu hareketin hedefiydi. Yunan savaşlarında yer almış az sayıda bazı eski askerler, her fırsatta halkı ve özellikle öğrencileri coşturan eylemlerde bulunmaktaydı. Enosis*

⁹⁸ Adı geçen isyan sonrasında, İngiliz basını ve bazı etkili çevreler, isyanın nedeninin tamamen ekonomik nedenler ve adanın İngiliz yönetimince 50 yıl ihmal edilmiş olmasına bağlamışlardır. Gazioğlu (II), a.g.e., s.253.

gösterilerinde, Ada'daki Yunan konsolosu, hükümetinin tutumuna ters düşen kışkırtıcı bir davranış içindeydi."⁹⁹ Storrs'un anılarında da bu görüşü destekleyen bir çok örnek görmek mümkündür.¹⁰⁰

1929 yılında başlayıp, 1931'e kadar devam eden büyük ekonomik bunalım, kaçınılmaz bir şekilde Kıbrıs'ı da etkilemişti. Bu olumsuz koşulların üzerine, 1931 yılı bütçe tartışmalarında, yıllık bütçe açığını kapatmak için hükümetin ek gümrük vergisi koymak için girişimde bulunması, bardağı taşıran damla oldu. Bütçe Komitesi'nin gümrük vergisini arttırmak yönündeki yasa tasarısı, 28 Nisan 1931 günü Meclis'te oylamaya sunulduğunda, Kıbrıslılar'ın Konseydeki temsilcileri (Bunlar içinde bir Türk üye olarak, Lefkoşa-Girne

⁹⁹ CO 883/8, cmd 4045 (1932), paragraf 11.

¹⁰⁰ Bu örneklerden birinde Storrs şunları anlatıyor; "*Bana gerçekten izcilik faaliyeti gösteren tek bölge Baf'mış gibi geliyor. Diğerleri atletizm gibi özel günlerde yürüyüşler yapar, ya da Adayı dolaşarak Yunan Kızılhaçı ve Yunan Hava Kuvvetleri yararına para toplarlardı. ' Yunan İzci Teşkilatı' adlı resmi bir esere göre tüm Kıbrıslı Rum İzciler, Yunan Tüzüğüne bağlı olup, direktif ve yetkilerini ondan alırlar ve Yunan Eğitim Bakanlığına aidat öderlerdi. Bu tüzüğün II. Maddesi ' Anavatana ve Devletin Kanunlarına Bağlılık' içeriyordu. Bayrakları Aziz George'un bayrağı olup, mavi zemin üzerine beyaz bir haçtan oluşurdu. Ortasında ise izci arması olurdu. Her çeşit Patriotizm (Latince patriot kelimesinden gelen sözcük. vatanseverlik anlamına gelir. Ancak milliyetçilik değildir. Daha çok toprak ve sınır temelinde dayanan radikal tutuculuktur. T.B.G.) konusunda kademeli eğitim görürdü. Önce Yunan bayrağına saygı öğretilir, ' En eski çağlardan beri Yunan bayrağı tarihi', 'Yunan Milletinin Anayasası', 'Devletin askeri ve politik yapısı ve vatandaşlık görevleri' konularında dersler alınır. Her izci Yunan milli marşını ezbere bilmek zorundaydı."* Debeş., a.g.e.,s. 30-31.

kazaları Türk milletvekili Necati Mısırlızade (Özkan)' da bulunuyordu.) bu vergiyi reddettiler. Bir Türk üyenin de Rum üyelerle birlikte oy vermesi,¹⁰¹ valinin “*ayırt edici oy*” hakkını kullanmasını engellemiş oldu.¹⁰² Necati Bey, Rum üyelerle birlikte oy verince, bir oy farkla tasarı reddedildi.

Gümrük Vergisi Yasa Tasarısı'nın meclis'te reddedilmesi üzerine, Valinin teklifi ile İngiliz hükümeti, 11 Ağustos 1931'de bir “*Order in Council*” (Kraliyet Konsey Kararı) çıkararak valiye ek vergi toplama yetkisi

¹⁰¹ Vali Storrs, anılarında bu konuya kendi bakış açısıyla şu şekilde değiniyor: “1931 bütçesini dengelemek için çok sıkı ekonomik tedbirlere rağmen eğer çok kısıtlı olan Reserve Fonuna dokunmak istenmiyorsa ilave gelir bulmak zorunda kalınmıştı. Resmî görevlilerden üç Rum ve bir Türk'ten oluşan karma bir komisyonu bu soruna çare bulmak için atadım. Devlet maaşçularının gelirlerine vergi ve bazı gümrük değişikliklerinin yapılmasını önerdi bu komisyon. Oy birliği ile alınan bu kararları kabullenip gümrük tarifesindeki değişikliği kanun tasarısı halinde meclise sundum. Tasarı Rum çoğunluk tarafından reddedildi. Bunlar arasında tasarımı bizzat hazırlayanlardan biri de vardı. Diğer Rum üye, bir yolsuzluk iddası ile meclisteki yerini kaybetmişti. Oylama günü tüm Rum üyeler birlik halinde red oyu kullandılar. Onüçüncü Rum olarak sayılan ve 1880'lerin liberalizmini elinde tutan zavallı Türk üye de maalesef ırkının ezeli düşmanlarıyla birlikte oy kullanmıştı.” Debeş., a.g.e.,s. 30-31. Storrs, 'Orientation' adlı anı kitabının 590. sayfasında Necati Bey hakkında, Yasama Meclisindeki “Onüçüncü Rum” ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca aynı kitapta, “Küçük Türk”, “Saman çöpünden Adam” gibi aşağılayıcı nitelermelerde de bulunmaktadır. Gazioğlu (II),a.g.e., s. 251

¹⁰² Vali, ayırt edici oy hakkını, ancak lehte ve aleyhteki oylar eşit olunca kullanabilirdi. O da hükümetin atadığı resmi üyelerle 3 Türk üyenin hepsinin de birlikte Rum üyelere karşı oylarını birleştirmeleriyle gerçekleştirildi. Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 255.

verdi. 9 Eylül'de bu kararın Ada'da açıklanmasından sonra, Ada yönetimine karşı oluşan direniş süreci de keskinleşerek hız kazandı. Kıbrıs'taki Yasama Meclisi tarafından reddedilen bir yasa tasarısının, Londra'da hazırlanan Kraliyet Konseyi Kararı olarak Kıbrıs Halkı'na dışarıdan dayatılması, bir başka ifade ile meclis'teki halk iradesinin çiğnenmesi,¹⁰³ yıllardan beri mevcut yönetime baş kaldırmak ve ulusal amaçlarını gerçekleştirmek için uygun ortamı kollayan Rumlar için de yeterli bir gerekçe oluşturmuştu.

11 Eylül'de Kitium Piskoposu ve Yasama Meclisi üyesi Nikodemos Milonas, Limasol'da yaptığı konuşmada, Kıbrıs halkını İngiliz Yönetimi'ne vergi ödemekten kaçınmaya ve kokuşmuş İngilizler'i Ada'dan çıkarmaya çağırarak isyanın ilk işaretlerini verdi. Milonas, ertesi gün de Meclisin Rum üyelerini Trodos dağlarındaki piskoposluğun dinlenme merkezi Saita'da toplantıya çağırarak, bir manifesto hazırlığına girişti. Vali Storrs, o günleri şöyle anlatıyor; “*Eylül ortalarında Piskopos, Rum Meclis üyelerini İngiliz parlamentosunda yapılan bir konuşmayı ve son Order in Council'i değerlendirmek için gizli toplantıya çağırır. Genel olarak bilinip basında da yer alan bir habere göre Rum üyeler Milli Komitenin de onayladığı takdirde topluma fazla vergi ödememeyi ve İngiliz mallarını protesto etmeyi*

¹⁰³ Ünlü İngiliz Tarihçisi Arnold Toynbee, bu konuda şu yorumu yapıyor. “*İngiliz tarihine vakıf olanlar için, Kıbrıs Yasama Meclisi'nin reddettiği bir tasarıyı, Kraliyet konseyi Kararı şeklinde dayatmanın bir ay sonra Ada'da geniş çaplı, yaygın ayaklanmalara yol açması bir sürpriz oluşturmamaktadır.*” Arnold Toynbee, 'Cyprus, British Empire and Greece', Survey of Internatinol Affairs, 1931, s.381.

resmen çağrıda bulunma kararı almıştı. Milli Komite,¹⁰⁴ milliyetçi bir kuruluş olup, Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin desteğinde idi. İki hafta sonra meclis ve bu milli komite üyeleri Lefkoşa'da başpiskoposlukta toplanıp bu karar üzerinde kesin bir hükme varmayı amaçlıyordu. Hemen ayrılıklar çıktı. Rum üyeler bir yıl önce pek pahalıya satın aldıkları meclis koltuklarından kolay kolay istifa etmek istemiyorlardı. Neticede toplantı fiyaskoyla kapanır. Bu şekilde neticesiz üç toplantı daha yapılır..... Milli liderlerin bir karara varamaması, İngiliz eşyaları boykotunun tutarsızlığı ve kendi yıllık vergilerini peşinen ödemiş olmaları onları gülünç bir durumda bırakmıştı. Maalesef aşağıya tırmanacak merdivenleri yoktu. Bu gülünç durumla ilgileri olmadığını ispatlama azminde olan ve yenilgiyi sezen milli komite üyeleri işgal ettikleri görevler için herhangi bir şey ödemediklerinden istifa ederler.”¹⁰⁵

Vali Storrs'un sözünü ettiği üç toplantı, 10,11 ve 17 Ekim tarihlerinde gerçekleştirildi. 17 Ekim'de yapılan toplantıda Kitium piskoposu Milonas, hazırladığı manifestoyu okuyarak diğer üyelerin de bunu onaylamasını istedi. Üyeler manifestoda yazılanları kabul etmekle birlikte, bir hafta sonra yeniden toplanarak

¹⁰⁴ Milli Komite: 1922 yılında kurdukları Rum Milli Meclisine bağlı olarak oluşturulan bir örgüttür. Ulusal Örgüt olarak da adlandırılır. Yunanistan'a ilhakı gerçekleştirmek için ' her kuvvete ve vasıtaya başvurmak' kararını uygulamaya koyma kararını verdikleri, Vali Storrs'un 11 Şubat 1932'de Sömürgeler Bakanına yazdığı raporun 8. paragrafında belirtilmektedir. Örgüt Başkanlığını başpiskopos, ilçe başkanlıklarını da piskoposlar üstlenmiştir. Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 254.

¹⁰⁵ Debeş, a.g.e., s.105-106.

konuların tekrar müzakere edilmesi ve belirlenecek bir tarihte hep beraber istifa edilmesi konusunda görüş birliğine vardılar. Bir oldu bitti yaratma peşinde olan Milonas, 17 Ekim toplantısının ertesi günü, milli örgüte mensup Kıbrıslı Rum eylemciler ve rahiplerle birlikte “*Ulusal Radikalistler Birliği*”ni kurdu ve Phaneromeni kilisesi önderliğinde,¹⁰⁶diğer meclis üyelerinin bilgisi dışında, kendi hazırladığı manifestoyu¹⁰⁷ açıkladı. Bu manifestoyla birlikte, Vali Storrs'a gönderdiği, Yasama Meclisi'nden istifa ettiğini ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ilan etiklerini bildiren mektubu¹⁰⁸ da basına

¹⁰⁶ Mustafa Haşim Altan, Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000, s. 71.

¹⁰⁷ Manifesto'nun içeriği şu şekildeydi:

“53 yıllık İngiliz işgali en açık şekilde kanıtladı ki,

a) Köleleştirilmiş halklar tiranların duygularına hitaben dualarla, yalvarma, yakarma ve rica ile kölelikten kurtulup, hürriyete kavuşamaz.

b) Tiranlara yanıt, onlara saygı göstermeyerek karşı koymak ve azametle, gururla davranmaktır.

c) Her yönden kurtuluşumuz, ulusal özgürlüğümüzle mümkün olabilir.

Gideceğimiz tek yol vardır. Bu yol dardır, acılarla doludur, fakat kurtuluşa götüren yoldur. Günün ışığı içinde ilhak bayrağını çekecek ve bu bayrağın altında tek vücut halinde birleşip tüm ayrılıklarımızı bir yana bırakacak ve ulusal kurtuluşa kavuşup anavatan Yunanistan ile birleşmek için her türlü özveride bulunup her vasıtaya başvuracağız. Misolongi ve Arkadi katliamları karşısında büyük ve başarılı kahramanlıklar göstermiş bir ırkın çocukları olarak bizi zaferin başarı zirvelerine ulaştıracak olan yolumuzda duraklamayalım.” Hill, a.g.e.,s.546.

¹⁰⁸ Milonas'ın valiye gönderdiği mektup şunları içeriyordu; “Bir meclis üyesi olarak, Kral George'a sadakat andı içtim. Bir din adamı ve ulusal bir lider olarak, bugün, Kral George'un zorunlu olarak tebası bulunan Kıbrıslılar'a, çiğnenen insan haklarımızın dikte ettiği itaatsizliği ve boyun eğmemeyi tavsiye etmeyi zorunlu

dağıttı. Aynı gün de Larnaka'da halka hitaben yaptığı konuşmada; “*Bu ülkenin yararı için ülkede uygulanan yasalara saygılı olmamalıyız. İngiltere'nin bir donanması var diye korkmayınız. Hepimiz ilhak için çaba göstermeli ve gerekirse bu uğurda kanımızı akıtmalıyız.*”¹⁰⁹ diyerek isyan meşalesini ateşledi ve bu isyanın ekonomik nedenlerle değil, ilhak amaçlı olduğunu da doğrulamış oldu.

İsyanın Gerçekleşmesi:

Limasol meclis üyesi N.K. Lanitis'in 20 Ekim'de Limasol'da organize ettiği ve Milonas'ın halka hitabını amaçlayan toplantı, ertesi gün Lefkoşa'da başlayacak olan isyanın da ilk kıvılcımını oluşturdu. Vali Storrs bu olay hakkında anılarında şunları söylüyor: “*Kitium Piskoposu Milonas, ayın yirmisinde Limasol'u ziyaret edip, istifa sebeplerini izah eder. Halkı toplamak için kilise çanları çalınır ve Yunan bayrağıyla sarılı otomobil ve kortej ağır bir şekilde ilerleyerek piskoposu karşılar. Okul çocukları da dahil üçbin kişilik kalabalık topluca stadyuma giderler. Piskopos önce orada, sonra şehirde*

saymaktayım. Bundan böyle, her yere giderek vatandaşlarıma, gayrimeşru otoritenin yasal olmayan kanunlarına karşı yasa dışı bir direniş göstermeleri için çağrı yapmak görevim olacaktır. Kıbrıs'ın anavatan Yunanistan'a ilhakını ilan ediyoruz ve bu kararın erken zamanda uygulanabilmesi için insanın yapabileceği her şeyi yapacağımızı, Tanrının ve adaletin de kaba kuvvete karşı bu haklı mücadelede bizi destekleyeceğine güvenerek ilan ediyoruz.” Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 257.

¹⁰⁹ [Cmd 4045 (1932), paragraf 10] Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 256, 271.

başka bir gruba ve ertesi gün bir köy kilisesindeki kalabalığa konuşmalar yapar.”¹¹⁰

Milonas, önce stadyumda, daha sonra da Enosis adlı spor klübünün balkonunda yaptığı konuşmalarda¹¹¹ “*Tanrı ve halk adına, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ve ahlaksız, yüz kızartıcı, rezil bir rejimin yasa dışı kanunlarına uyulmaması, itaat edilmemesi gerektiğini ilan ediyorum.... Her Kıbrıslı Rumu özveri yoluna çağırıyorum. Ulusal duyguları tam ve tahsilli bir halk olduğumuzu ve Helen bayrağı altında özgürce yaşamak istediğimizi yabancı yöneticilere göstermek zamanı gelmiştir. Rezil ve yüz kızartıcı rejim kahrolsun! İlhak çok yaşasın!*”¹¹² ifadeleriyle halka hitabederek yönetimle arasındaki köprüleri tamamen atmış oldu. Vali Storss'a göre, aslında bu konuşmalar halk üzerinde yeterli heyecanı yaratmamıştı ve halk, yaklaşan tehlikeli olaylardan henüz habersizdi.¹¹³ Ancak, toplantıyı organize eden Lanitis, milliyetçilik yarışında öne geçmek için bu olayları, 21 Ekim'de abartılı bir telgrafla, Lefkoşa'daki Rum Milli Meclisi Ulusal Örgütü'nün sekreteri Ahilleas Emilyanidis'e bildirdi. “*Çok büyük ve coşkulu kalabalığa karşı yapılan konuşmalarda, kasaba halkının bugüne kadar rastlanılmayan bir coşku ve övgü ile karşılık verdiği*” gibi abartıları içeren bu telgraf haberinin Lefkoşa'da Rum toplumu arasında hızla

¹¹⁰ Debeş, a.g.e., s.107.

¹¹¹ Gazioğlu (II),a.g.e., s. 257.

¹¹² Storss'un Sömürgeler Bakanına gönderdiği 20 Şubat 1931 tarihli raporun 4 nolu eki.; Gazioğlu (II), a.g.e.,257. ; Hill,a.g.e., s. 547 ve aynı sayfada 1 Nolu dipnot.

¹¹³ Debeş, a.g.e.,s.107.

yayılması üzerine, istifa etmek için zamanın henüz erken olduğunu düşünen Yasama Meclisi'nin diğer sekiz Rum üyesi, kilise ve aşırı milliyetçi Rum örgütlerinin de desteklediği bu hareket karşısında zor duruma düşerek meclis üyeliğinden istifa etmek zorunda kaldılar.

Sekreter Emilyanidis, 21 Ekim 1931 günü, Lanitis'ten gelen telgrafı çoğaltarak kulüplere dağıttı. Halkın Ticaret Kulübü binasının önünde toplanması için yapılan çağrı sonucunda üçbin kişiden fazla Rum, binanın önünde toplandı. Bu arada Yasama Meclisi'nden istifa eden Rum üyelerden birkaçı burada yaptıkları konuşmalarda, valinin ertesi günü tatil maksadıyla adadan ayrılıp İngiltere'ye gideceğini söyleyince, kalabalıktan “*Vali Konağına, ...Vali Konağına*” sesleri yükselmeye başladı. Lefkoşa'da Phaneromeni kilisesinin başpapazı olan Dionisos Kikkotis de, elindeki Yunan bayrağını sallayarak ihtilal ilan etti. Kalabalık halk topluluğu, kendilerine önderlik eden papazlar ve gençlerin peşine takılarak yürüyüşe geçti ve Vali Konağın önüne geldi.¹¹⁴

Vali Storrs, anılarında gözüdünmüş kalabalığın Vali Konağı önündeki durumlarını şu sözlerle ifade ediyor: “*Akşam yemeği için giyinirken Maltalı stenografer bana karışık bir kalabalığın hükümet konağına doğru yaklaştığını bildirdi. Derhal Koloni Müsteşar Vekiline ve Lefkoşa Komiserine telefon edip, on dakika içinde yanımda olmalarını sağladım. Kısa bir görüşme yaptık ve kurallar gereği kontrolü Lefkoşa Komiseri yükledi. Bu arada giderek artan birkaç bin kişi Hükümet Konağı*

¹¹⁴ Kypros Tofallis, A History of Cyprus, London, 2002, s. 93-97.; Gazioglu (II), a.g.e., s.258.

önünde birikmiş vaziyette idi. Bahçe kapısı falan yoktu. Limasol toplantısı ve telgraftan haberimiz olmadığı için karışıklığın sebebini bilmiyorduk. Bu arada güneş batmış ve akşam olmuştu.... İlk memur gitmişti. Polis komutanının bir anda toplayabildiği sekiz atlı ve oniki coplu yaya polis,¹¹⁵ atların ürkmesiyle halkı coşkuya getirmiş, taş ve deynek hücumuna uğramışlardı. Liderler, halkı yarararak konağın balkonuna yanaşmış, polisle karşı karşıya idiler. Sürekli alkış, bağırışma ve Enosis sesleri yükseliyordu.”¹¹⁶

Lefkoşa kaymakamı (komiser), polis komutanı ve Sömürge Müsteşarı göstericilerin liderleriyle konuşarak, ortalığı yatıştırmaya çalıştılar ve sakin olurlarsa valinin kendileriyle görüşebileceğini bildirdiler. Ancak bu bildirimler, kalabalığın gürültüsü arasında kayboldu. Hatta Meclis üyeliğinden istifa eden üyelerden Feodotu, “*Vali bizi görmeyi reddediyor*” diye bağırarak kalabalığı galeyana getirdi. Bunun üzerine konağın camları taşlandı ve birkaç gösterici binanın üstüne tırmanarak Konağın damına Yunan bayrağını çekti. Gelişen olaylar karşısında polis merkezinden takviye olarak istenilen önce 40 kişilik, ardından 22 kişilik polis gücü de yetersiz kaldı. Konağın ön kapısı ve pencerelerini kıran göstericiler içeriye girdiler. Can ve mal güvenliği kalmadığını gören polis müfettişi ateş açmak için Lefkoşa Kaymakamı'ndan

¹¹⁵ 1931 yılında adadaki polis gücü 762 kişiydi. Bunların yarıya yakını Türk, diğerleri Rum'du. Ayrıca 4 İngiliz, 8 Türk ve 10 Rum'dan oluşan 18 polis subayı, 8'i Türk, 6'sı Rum 14 Başçavuş, 10 Rum ve 10 Türk çavuş ve 10 Türk, 23 Rum onbaşı görev yapıyordu. Gazioğlu (II), a.g.e., s.271.

¹¹⁶ Debeş, a.g.e.,s.109.

izin istedi. Ancak, kalabalığın önünde öğrenciler olduğu gerekçesiyle, bu izin verilmedi. Hareketlerine polisten yeterli tepki görmeyen göstericiler, bundan cesaret alarak Sömürge Müsteşar Vekili'nin aracı ile takviye polis gücünün dört aracından üçünü yaktılar. Ardından Vali Konağı'nın kırılan pencerelerinden içeriye ucu tutuşturulmuş odun çubukları atmaya başladılar. Taş atmaya da devam ederek polislerin bina dışına çıkmasını engellediler. Konağın ateşe verileceği yadsınamaz bir hal alınca, Lefkoşa Kaymakamı ateş emrini verdi. Önce boru çalınarak gösteri yasası (İsyan yasası) Rumca okundu ve ateş açılacağı uyarısı yapıldı. Boru uyarısını duyan göstericiler, biraz geri çekildiler. Ancak, ateş açılmayınca tekrar binaya yaklaşp, yanan odun parçalarını binanın içine atmaya başladılar. Bunun üzerine tekrar boru çalındı ve 12 polis, kalabalığın bacak kısımlarını hedef alarak ateş açtı. Kalabalık paniğe kapılarak kaçmaya, polis de takibe başladı. Açılan ateş sonucu yedi gösterici yaralandı, bunlardan biri hayatını kaybetti. Bu arada konakta perdelerin yanmasıyla başlayan yangın, bütün binayı sardı ve ahşap bina birkaç dakika içinde kül oldu. Vali Storrs ve memurlarının sağ olarak kurtulduğu yangın, saat 23.00'de binanın tamamen yanmasıyla sona erdi. Ancak, Lefkoşa'nın Rum kesiminde gösteriler sabaha kadar devam etti.¹¹⁷

Göstericilerin elinden canını zor kurtaran Vali Storrs, ilk önlem olarak Mısır'daki İngiliz askeri komutanından uçakla acil takviye kuvvet, Akdeniz'deki İngiliz donanması komutanı'ndan da uçak gemisi veya kruvazör

¹¹⁷ Debeş, a.g.e.,s.110.; Gazioğlu (II), a.g.e., s.259-260.; Öztoprak. a.g.m., s.318.

gönderilmesi talebinde bulundu. Ayrıca, İngiliz Sömürgeler Bakanı'na da telgraf çekerek gelişen durum hakkında bilgi verdi. Ada'daki önlemler kapsamında da, Telgraf Dairesi'nin dışarıya gönderdiği tüm telgraflara sansür maksadıyla alıkonulması, gün batımından gün doğumuna kadar halkın sokağa çıkmaması, beş kişiden fazla kimsenin bir araya gelmemesi, ateşli silah bulundurulmaması ve taşınmaması talimatı verildi. Kıbrıs'taki yaşamın artık eskisi gibi olmayacağını önemli bir işareti olarak da Yasama Meclisi ve okullar kapatıldı ve normal iş hayatı geçici olarak durduruldu.¹¹⁸

Alınan tüm önlemlere karşın Rumlar, Kıbrıs'ın birçok yerinde taşkınlıklara, kalkışma, kırma-dökme ve yakma eylemlerine devam ettiler. 22 Ekim günü Larnaka, Magosa ve Limasol'da taşkınlıklar yapıldı. Limasol'da Kitium Piskoposu'nun halkı kışkırtıcı konuşmasının ardından bir grup, İngiliz askerlerine gıda malzemesi yükleyen araçları engellemeye çalıştı. Bu gelişmeyi Vali'ye bildiren telgrafi çekerek bisikletiyle evine dönmekte olan İngiliz Kaza Komiseri'nin (Kaymakam) peşine takılan kalabalık bir grup, 'Enosis' sloganları atarak binaya saldırdılar. Eşi, 12 yaşındaki kızı ve iki hizmetçisi ile birlikte çaresiz kalan komiser, kalabalığa seslenerek onları yatıştırmak istedi. Ancak binayı taşılayan, pencereleri kıran, elektrik tellerini kesen gözü dönmüş kalabalık, benzin dökerek evin arka kapısını ateşe verdi. Binadaki yangın büyümeye başlayınca Komiser, ön kapıdan ailesiyle birlikte sahile koşarak, bir sandalla bölgeden uzaklaştı. Bina tamamen yandı. Yangın yerine gelmekte olan bir polis aracı da yolda

¹¹⁸ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 260.

göstericiler tarafından yakıldı. Aynı gün Lefkoşa'da da kilise çanları çalınarak toplanan altı bin kişi, resmi binaları taşladı.

Vali Storss'un¹¹⁹ talep ettiği takviye kuvvetler, 23-26 Ekim tarihlerinde Ada'ya geldi. *London* adlı savaş gemisi Larnaka'ya, *Colombo* savaş gemisi Magosa'ya, *Shropshire* savaş gemisi de Limasol'a demirledi. London'daki askerlerden 200'ü Limasol'a, 100'ü de Larnaka'ya takviye olarak gönderildi. Bunlarla beraber Ada'ya gönderilen üç destroyerle birlikte Ada'nın tüm limanları kontrol altına alınmış oldu.

¹¹⁹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 261. ; Vali Storrs, olaylar ve alınan önlemlerle ilgili olarak anılarında şunları anlatıyor: “*Gerek olayların cereyan ettiği, gerekse onu takip eden günlerde Koloniler Bakanlığının tam desteğini görmüştüm. Bakanlık bana bu durumlarda alışılmış direktifler göndermeyi uygun görmemiş, yaptığım önerilerin büyük çoğunluğu ve genel politikamı onaylamıştı. Kyrou'nun Diplomatik görevi bitirilip, derhal Ada'dan atılmış, Kıbrıs veya herhangi bir kraliyet yer ve kolonisine resmi giriş hakkını süresiz ve tamamıyla kaybetmişti. Yasama Meclisi feshedilmiş ve elli mil ötede beşbin ayak yükseklikteki Trodos dağlarında kamplı yüz asker ve üç subay derhal merkeze çağrılmıştı. Askeri ve hava desteği için başvuruda bulunup, iç güvenlik kurallarını uygulamaya başladım. İlk üç gün durum oldukça kritikti. Genç liderler ve elebaşılar zalimce davranıyor, Lefkoşa'yla adeta rekabet ediyorlardı. Limasol'da isyancılar, Komiser, karısı, oniki yaşındaki kızları ve iki hizmetkarlarının içerde olduklarını bildikleri halde evlerini işgal etmiş ve petrolle ateşe vermişlerdi. Kraliyet donanmasının London ve Shropshire gemileri ve üç destroyer vardıkları zaman limanları emniyete almışlardı. Uçakla gelen bir başka taburla da askeri komutan artık başka yardım önerilerini geri çevirmek zorunda kalıyordu.*” Debeş.,a.g.e.,s. 111.

Savaş gemileri ve takviye kuvvetlerin gelmesine karşın, olaylar 24 Ekim'de Baf, Lefkoşa ve Larnaka'da değişik şekillerde devam etti. Olayların elebaşılarını tutuklamadan eylemlerin sona ermeyeceğini anlayan Vali Storss, İngiltere'nin de onayını alarak tutuklama eylemini başlattı : *“Kitium piskoposu ve diğer elebaşılar serbest kaldığı sürece daha kötü olayların çıkması mümkündür. Suçluluklarında hiç şüphe yoktu, ancak bunu ispatlayacak yasal delil bulmak da oldukça güç olabilirdi. Tutuklandıkları takdirde taraftarları hapisaneyi basmakla tehdit ediyorlardı ki bu da muhakkak kanlı çatışma demektir. Neticede bunları savunma kanunuyla adadan sürmeyi kararlaştırdım. Hedefleri tespit edilinceye kadar tümü bir savaş gemisinde kalacaklardı.... Akşam üzeri ve geceyi rahatsız olmadan geçirmelerine izin verdim. Hiç şüphesiz gece, ertesi gün yapacakları haince planları düşünerek uyumuşlardı. Bu arada ordu ve polis çok dikkatli bir plan hazırlamıştı. Küçük gruplar halinde polis ve askerler piskopos ve diğer politikacıların evlerini çevreleyip sabaha karşı teker teker hepsini tutuklatıp, Limasol ve Larnaka limanlarında demirli London ve Shropshire gemilerine götürmüşlerdi.... Kitium piskoposu, Shropshire zırhlısında bazı subayların acıma duygularını kabartmıştı. Papazlık başlığının içinde piskoposluk mücevherlerini gizlemiş, bunlar ortaya çıkınca da biçare papaz bir viski soda istemişti.”*¹²⁰ Valinin anılarında bu şekilde anlattığı tutuklamaların duyulması üzerine, özellikle Kitium piskoposu'nun tutuklandığı ve Shropshire zırhlısında tutulduğu Limasol'da ve

¹²⁰ Sir Storss Ronald, *Orientalism*, London, 1937, s. 598. ; Debeş.a.g.e., s. 111-112.

Lefkoşa'da, piskoposluk binalarında toplanan halk, gösteriler yaptı ve polisle çatıştı. Her iki olayda da birer gösterici öldü.

24 Ekim günü Girne Piskoposu'nun Lefkoşa'ya gitmek istemesi yeni olaylara ortam yarattı. Bunun kışkırtıcı bir olay olabileceği gerekçesiyle resmi makamların izin vermemesine rağmen Lefkoşa'ya giden ve şehre girişine güvenlik güçleri tarafından izin verilmeyen piskopos, Girne'ye döner dönmez kilise'deki ayinde halkı kışkırtıcı bir konuşma yaptı; *“Lefkoşa'ya gittim, ama şehre girişim süngülerle engellendi. Burası bir Rum ülkesidir ve Yunanistan'a verilmelidir. İngilizler despot ve kötü insanlardır. Ben şimdi Yunan bayrağını olması gereken yere çekeceğim.”*¹²¹ diyerek, kendisini takip eden kalabalıkla birlikte hükümet binalarının olduğu yere geldi. Direğe çekili bulunan İngiliz bayrağını indirerek yerine Yunan bayrağını çekti. İngiliz bayrağı da göstericiler tarafından parçalandı. Olay yerine gelen Girne Komiseri, halkı sakinleştirici bir konuşma yaparak dağılmalarını istedi ve Yunan bayrağını indirerek tekrar İngiliz bayrağını direğe çekti. Girne'deki olaylar gün boyu ve gece, çevre köylerden gelen Rumlar'ın da katılımıyla devam etti. Buradaki olaylarda da polisle çatışma sırasında bir gösterici öldü. Bu olaylara neden olan Girne piskoposu ve iki elebaşı, diğer altı kişi gibi sürülmek üzere tutuklandı ve savaş gemilerine gönderildi.¹²²

¹²¹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 263.

¹²² Storrs, tutuklamalarla ilgili olarak şunları anlatıyor; *“Haklı olarak elliiki yıllık toleranslı yönetimimizden sonra benim bu tutuklama işine cesaret edemeyeceğim ve taraftarların taşkınlıklarından*

24 ve 25 Ekim günlerinde olayların yoğun olduğu yer Mağusa'ydı. 24 Ekim'de sekiz bin kişinin katıldığı bir mitingde, halkı kışkırtıcı bir konuşma yapan kişi, yine bir din adamı, bölge başpapazı Arhimandrit oldu. 25 Ekim'de *Colombo* Kruvazörü, Mağusa limanına demirledi ve karaya takviye asker çıkardı. Akşama doğru göstericiler tarafından Maraş polis karakolu basıldı ve tahrip edildi. Buradaki gösterilerde de bir gösterici Rum öldü.

29 Ekim tarihine kadar birçok köyde bu tarz gösteri ve sabotaj eylemleri devam etti. Ortadoğu'daki İngiliz Ordu Karargahı'ndan Ada'ya gönderilen birkaç savaş uçağı, isyan hareketlerine karışan köyler üzerinde uyarı uçuşu yaptı. Ekim sonuna kadar hükümet, durumu tamamiyle kontrol altına aldı.

Bununla birlikte, 29 Ekim'de Selanik'teki İngiliz Konsolosluğu önünde, birkaç yüz Yunanlı'nın Kıbrıslı Rumlar'ı destekleyen gösteriler yaptıklarını, Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'nun bilgisine dayanarak, Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı, aşağıda sunulan 9 Kasım 1931 tarihli yazıdan öğreniyoruz.

çekineceğime inanılıyordu. Bu ani karar şoku dizginleri ele alıp, kritik bir zamanda kararlar verebilmemi sağladı. Düzenin bir an önce sağlanması gerekiyordu. Ancak bunun için uygulanan tutuklamalar, mahkemeler ve hapisler; sokağa çıkma yasakları ve sansürler tabiiyle oldukça nahos olaylardı.” Debeş.a.g.e., s. 113.

“Ankara ... II/... 1931 Hulusa Kıbrıs hadisatı münasebetile Selanik İngiliz konsoloshanesi önünde yapılan nümayiş hakkında

Yüksek Başvekalete

29/10/931 günü, öyle üstü, milli fırkaya mensup birkaç yüz kişinin Selanik İngiliz Konsoloshanesi önüne iki defa gelerek Kıbrıs Rumları lehine numayışte bulunduğu, mahiyeti meseleyi bilmeyen İngiliz Konsolosu'nun balkona çıktığı lakin derhal içeriye kaçtığı, numayışçilerin ise her iki defasında da polis ve jandarma kuvvetleri marifetile dağıtılmış olduğu mahalli mezkur Konsololuğumuzdan bildirilmiştir. Arz olunur efendim Hazretleri.

*Hariciye Vekili N.”*¹²³

İsyan Sonrası Tedbirler ve Tepkiler:

Vali Storrs'a göre o dönemde Kıbrıs'taki toplam köy sayısı 670 idi. Bunların 72'si tamamıyla Türk'tü. Tamamıyla Rum ve Türk-Rum karışımı olan toplam 598 köyden 389'u olaylara hiçbir şekilde karışmamışlardı. Yaklaşık yetmiş köyde resmi bina ve tesise zarar vermişlerdi.¹²⁴ Dolayısıyla Lefkoşa, Limasol, Larnaka, Mağusa, Girne ve Baf gibi kasabalarla birlikte 209 köy, bu isyan hareketine fiilen katılmıştı. Yine Storrs'a göre, olaylar sırasında güvenlik kuvvetlerinin açtığı ateş sonucu, isyancılardan altı kişi öldü, otuz kişi yaralandı, polisin de yaralı sayısı otuzsekiz idi.¹²⁵

¹²³ BCA030.10.254.712.44

¹²⁴ Debeş., a.g.e., s. 115.

¹²⁵ Debeş., a.g.e., s. 113.; Gazioğlu'nun kitabında ölü sayısının on olduğu, Yaralı 38 polisten 15'nin Rum, 23'ünün Türk olduğu belirtilmektedir. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

İngiliz Sömürgeler Bakanının 30 Ekim'de Valiye gönderdiği telgraftaki, “Şimdi ve ileride herhangi bir kargaşaya olanak tanınmayacağını göstermek için, ayaklanmaya önyak olanlara karşı alacağınız tüm önlemleri tam olarak desteklemekteyim. Yürürlükteki anayasanın sağladığı hürriyetler, sadakati olmayan politikacılar tarafından kötüye kullanılmıştır. Bu nedenle, Majeste Kraliçe Hükümeti, seninle işbirliği içinde, Ada'nın anayasal geleceğini tekrar gözden geçirmek zorundadır.”¹²⁶ ifadeleri, Kıbrıs'taki sosyal ve siyasi yaşamın artık eskisi gibi olmayacağını habercisiydi.

Öncelikle, isyanın elebaşları olarak tutuklanan ve İngiliz zırhlılarında tutulan 10 kişi, yaşam boyu sürgün cezası çekmek üzere, 3 Kasım tarihinde İngiltere ve Cibraltar'a gönderildiler. Verilen cezanın kararı, hükümet bildirisi olarak yerel basında yayımlandı.¹²⁷ Ayrıca,

¹²⁶ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 265.

¹²⁷ “Sürgüne gönderilen on kişinin kimlikleri; 1. Nikodemus Milanos (Kitium Piskoposu), 2. George Hacıpavlou (İstifa eden Yasama Meclisi Üyesi), 3. Dionisos Kikkotis (Ulusal Radikalistler Birliği Üyesi), 4. Teofanis Çangarides , 5. Tefanis Feodotu (İstifa eden Yasama Meclisi Üyesi), 6. Teodoros Kolokassides (Gazeteci), 7. Makarios Miriantheus (Girne Piskoposu), 8.Valitiotis (Komünist Partisi Lideri),9. Savvas Loizides, 10. Kostas Skeleas.” Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

ikibin kişi ayaklanma sırasında işledikleri suçlardan dolayı mahkemeye çıkarılarak cezalandırıldılar.

Bu arada, Ada'ya geldiği günden itibaren kışkırtıcı faaliyetlerde bulunan ve açık şekilde Enosis amacı için çalışan Yunan Konsolosu Aleksis Kyrou, bir daha İngiliz İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde görev yapmasına olanak tanınmaması koşuluyla '*istenmeyen adam*' (*persona non grata*) ilan edildi ve Yunan hükümetince geri çekildi.¹²⁸

Ardından, "*13 Kasım'da yürürlüğe giren ve Yasama Meclisi'nin kaldırılarak,¹²⁹ yasa koymaya ilgili tüm yetkilerin valiye verildiğini*" belirten Kraliyet Konseyi

¹²⁸ Babası Kıbrıslı bir Rum olan konsolos Kyrou, daha sonraki yıllarda bir Yunan diplomatı olarak görevine devam etmiş, 1950'lerde Yunanistan'ın BM Başdelegeliğini yapmıştır. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266, 271; Aleksis Kyrou, 21 Eylül 1953 yılığında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 439'uncu oturumunda, „Grek başdelegesi olarak Kıbrıs'ı söz konusu etmiş ve “*Kıbrıs halkının Rum çoğunluğunun, Kıbrıs'ın Girekistan'a birleşmesini istediğini*” belirtmiş, “*bu meseleyi kendi deyişi ile 'dost ve müttefik' İngiliz hükümetiyle görüşerek halletme kararında olduğunu, bu yönde bir sonuç alınmazsa, mahkemeye (Birleşmiş Milletler'e) başvurabileceklerini*” söylemiştir. Vehbi Zeki Serter, Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi, Cilt: 1, Lefkoşa, 1973, s. 50

¹²⁹ Kaldırılan Yasama Meclisi yerine, 1933 yılında, valinin tavsiyelerini dinleyip dinlememekte serbest olduğu Danışma Meclisi kuruldu. İraat Meclisi üyeleri ile her yıl cemaat arasından, fakat hükümet tarafından seçilen üyeler tarafından oluşturuluyordu. Önce 5 kişi olan meclisin üyelerinin 4'ü Rum, biri Türk'tü. Daha sonra, memur olmayan halktan seçilen üye sayısı bir artırılarak altıya yükseltildi. Gazioğlu (I), a.g.e., s. 63-64.

Kararı (Order in Council)¹³⁰ yayınlandı. Kıbrıs Türk Konsolosluluğunun yazısına dayanılarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığınca, bu kararın yayınlandığı ve kararın Türkçeye tercüme edilmiş durumunun bilgisi, Başbakanlığa şu şekilde bildirildi;

“Kıbrıs isyanı hakkında Yüksek Başvekalete

22.11.1931 tarih ve 23153/688 numaralı tezkereye zeyildir:

Kıbrıs Meclisi kavanininin 13/11/1931 tarihinde lağvolunduğu ve hükümet tarafından neşrolunan evamir mukarreratın yeni bir nizamname ile tevhit edildiği Kıbrıs Konsoloslüğümüzden isar olunmaktadır.

Bu hususta hükümetin resmi gazetesi olan The Cyprus Gazette'in fevkalade nüshasında intisar eden fermanın bir sureti mutercemesi ile ahiren neşrolunan Nizamnamenin türkçe bir nüshası merbuten Yüksek makamlarına arz ve takdim kılınmıştır efendim.

Hariciye Vekili

13 Teşrinisani 1931 tarihli ve 2176 numaralı Kıbrıs Ceridei Resmiyesi nüshai fevkaladesinin tercümesidir.

Zati Hz.Kralı tarafından istar edilen fermanların tasdike ıktiran edip bunlar mucibince Meclisi Kavanininin ilga ve

¹³⁰ Kıbrıs Türk Konsolosluluğuna 13 Kasım olarak bildirilen Yasama Meclisinin kaldırılma tarihi, Şükrü Gürel'in kitabında 9 Kasım 1931 olarak belirtilmektedir. Gürel, a.g.e.,s. 142, dip not 214.

kanun yapmak selahiyetinin Valiye bahşedildiğinin berayi malumatı umumiye ilanını Zati Hz. Vilayetpenahı emreyler.

Bu Fermanlar tedbiri acile olarak telakki edilmelidir. Kıbrıs müstakbel kanunu esasisi meselesinin hepsinin bundan sonra tahdi teemmüle alınması icap edecektir. Fermanlar, usulu vechile temhir edildikten sonra mevkii meriyete vaz'edileceklerdir.”¹³¹

Vali Sir Ronald Storrs, Kraliyet Konseyi Kararı'nın kendisine verdiği geniş yetkilere dayanarak, 1 Aralık 1931 tarihinde üç yasa çıkardı. Bunların ilki, “bayrak” yasasıydı. Buna göre konsolosluklar dışında yabancı bayrakların izinsiz kullanımı ve sergilenmesi yasaklandı. İkincisi, “kilise ve çanları” yasasıydı ki, kilise çanlarının topluma heyecan getirmesi amacıyla kullanılmasına izin vermiyordu. Bir diğer yasa ise, “köy yöneticileri” yasasıydı. Bu yasa ile köy yöneticilerinin (muhtarlarının) atama yetkisi valiye verildi. Böylece Türk döneminin uyguladığı “millet” sistemine dayalı özerklik ortadan kaldırıldı ve muhtarların köy halkı tarafından seçilmesi yöntemi son buldu.¹³² Storrs'un adı geçen üç yasayla ilgili yorumu; “...Olaylar kanıtlamıştı ki, pek çok köy muhtarı köyde kanun ve asayişin işleyişine, kayıt ve vergi toplanmasının karışmasına izin vermiş, görevlerine ihanet etmişlerdi. Aynı şekilde Yunan bayrağı, asayişin bozulmasına sebep olmuş, kilise çanları ise düzensiz başıbozukları şiddete davet etme işareti olmuştu. Neticede gerekli kanunlar geçirilmiş, muhtarların

¹³¹ BCA 030.10.234.577.15

¹³² Öztoprak, a.g.m., s.329-330.; Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

bundan böyle seçimle değil, hükümet atamasıyla işbaşına gelmeleri sağlanmıştır. Aynı suretle, hükümet lisansı olmadan Yunan bayrağı sergilemek ve kaza komiserinin izni olmadan kilise çanlarını çalmak yasak edilmişti..... Kilise ve çanları kanunu, çanların kalabalık toplamak için çalınmasını men ediyordu. Yoksa bunların normal gayeleri olan okul çacuklarını toplamak, zamanı bildirmek için çalınmasına izin vardı. Fakat altı kasabadan beşinde ve köylerin yüzde yirmisinde çanlar bir süre hiç çalmadı. Bu sessizliğe Kıbrıs sempatizanları (ve hatta bu yasayı çıkartanların bazıları dahi) 'tarihi bir açıdan' bakıyor ve 'Hristiyan rayanın Müslüman fatihlere baş eğmesi' gibi yorumluyor olmuştu. Gerçek şuydu ki, başpiskopos tüm köylere haberciler gönderip kilise çanlarının çalınmasını yasakladığını bildirmişti. Bundan umulan gaye Kıbrıslılar'ı etkilemekten ziyade, Ortodoks ülkelerinde ve belki de Londra'da kilisenin baskı altında tutulduğu izlenimini uyandırma ümidi idi.”¹³³şeklindeydi.

21 Aralık'ta çıkarılan “Tazminat Vergisi Yasası”, olaylar sırasında oluşan zararın bunu yapanlarca ödenmesini veya aynen yerine getirilmesini, bir başka ifadeyle zarar görmüş mal ve mülkün suçlu köy ve kasabalardan karşılanmasını amaçlıyordu. Bu yasaya uygun olarak sorumluların ödemesi için saptanan zarar miktarı, 34.315 sterlin olarak belirlendi. En büyük para

¹³³ Debeş, a.g.e., s. 119-120.

cezası, Lefkoşa Belediyesine kesilmiş ve 20.000 sterlin ödemesi emredilmişti.¹³⁴

İngiliz yönetimince alınan diğer tedbirler şunlardı; Siyasi partiler dağıtıldı, her türlü yürüyüş, toplantı ve siyaset yasak edildi. Basına sansür koyuldu. Türk ve Yunan tarihinin okullarda okutulmasına son verildi.¹³⁵ Milli kahramanların resimlerinin duvarlara asılması ve bulundurulması yasaklandı.¹³⁶

Storrs'un anılarındaki açıklamalarla, çıkarılan yasaların ve alınan önlemlerin hedef kitlesinin, İngiliz yönetimine başkaldıran, adada günlerce anarşi ve terör ortamı yaratan ve hükümet binalarını yakıp yıkan Rum toplumu olduğu düşüncesi yaratılsa da¹³⁷ uygulamada, isyanla hiçbir ilgisi olmayan ve İngiliz yönetimine bağlılık içerisinde yaşayan Türk toplumu'na da haksız şekilde aynen uygulamaya koyulduğu, baskı altına alındığı ve bu tarihe kadar elde ettiği kazanımlarının birçoğunu kaybettiği, Anavatanından da yeterli ilgiyi

¹³⁴ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266. ; Öztoprak, a.g.m., s. 330.; Debeş, a.g.e., s. 119.

¹³⁵ Gazioğlu (I), a.g.e., s. 37.

¹³⁶ Gürel, a.g.e., s. 147. ; Hill, a.g.e., s. 546-552.

¹³⁷ Kıbrıs Türk Konsoloslğunun Türkiye'ye gönderdiği raporda, “...Hükümet tarafından neşrolunan 5/11/1931 tarihli beyannamede isyandan mütevellit zarar ve ziyanın tazmini için memurlar müstesna olmak üzere, Rumlardan cizye tarhedileceği ve tarzı tahsilin de bilahare yapılacak bir kanun ile tevzih ve tayin kılınacağı ilan edilmiştir.” İfadelerinden de anlaşılacağı gibi, Türk toplumu, isyan sonrası kendilerine bir zarar gelmeyeceği düşüncesini taşımaktadırlar. BCA 030. 10. 234. 577. 11

görmediği için lidersiz kaldığı ve zaman zaman umutsuzluğa düştüğü¹³⁸ yadsınamaz bir gerçektir.

1931 Rum ayaklanmasının Basın'a yansımaları koyu bir sansür şeklinde oldu. Artık Ada'da basın özgür değildi. Yeni bir gazetenin yayınlanabilmesi için, yayına başlamadan önce bir 'Teminat Akçısı'nın yatırılması zorunluluğu getirildi. Söz konusu teminat yatırılmadan yayına başlayan gazetenin yayını derhal durdulacak ve adli işlem yapılacaktı. Gazetelere bir yıllık çalışmalarını idari makamlara bir rapor şeklinde bildirme, hükümetin yayınladığı her tebliği kesinlikle ve ücretsiz olarak yayınlama zorunluluğu getirildi. Bir suç olasılığı karşısında zincirleme sorumluluk sistemi oluşturuldu. Buna göre, gazete sahibinden, sorumlu müdürden, gazeteyi basan teknisyenden, gazete dağıtıcısına kadar çeşitli sorumluluk ve cezalar getirildi. Yayınları ile halkı korkuya düşüren, tahrik edici ve yanlış haberler yayınlayan gazetelerin kapatılması için hükümete yetki verildi. Basına getirilen bu kısıtlamalar nedeniyle, Kıbrıs'ta özellikle Türk basınında uzun bir sessizlik dönemine girildi. İsyan hareketinden sonra çıkarılan

¹³⁸ Türk toplumunun düştüğü umutsuzluğu, 19 Ağustos 1933 tarihli Masum Millet Gazetesinde Con Rifat şöyle anlatıyor: “İçtimai derterimizi senelerden beri devamlı neşredip çareler tahrir eylediğimizi Türkiye matbuatı bildiği halde alaka göstermemeleri bizleri çok mahzun ediyor ve şikayet etmek artık hakkımız oluyor.... Rum vatan kardaşlarımızın mesail-i milliyetlerinde bütün Yunanistan, Mısır ve hatta Amerika matbuatı alakadar oluyorlar... Vaziyetimiz acı ve vahimdir, tedrici eriyoruz.... Korkarız ki pek yakında kendilerine maddeten bar olmağa ve rahatsız etmeye mecbur olacağız.” Harid Fedai, Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986, s. 175-177.

26/1934 sayılı basın yasası adeta bir sömürge yasası şeklindeydi ve artık Kıbrıs'ta gazete çıkarmak veya kapatmak Sömürge Müsteşarı'nın yetkisine bırakılmıştı. Bu baskıcı yasalara direnemeyen birçok gazete kapanmak zorunda kaldı. Basındaki sessizlik süreci, 1942 yılında Dr. Fazıl Küçük'ün “Halkın Sesi” Gazetesini çıkarmasına,¹³⁹ sansür ise, II. Dünya Savaşı sonunda, 1947 yılında yeni basın yasası çıkarılana kadar devam etti.¹⁴⁰

1931 sonrası baskı döneminin en etkili olduğu alanlardan birisi de hiç şüphesiz eğitim alanıydı. Özellikle Türk Toplumunu bu konuda büyük sıkıntılarla karşı karşıya geldi. Kıbrıs Davasında, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı sıfatıyla büyük hizmetler ve savaşımalar vermiş bulunan Faiz Kaymak, bu konuda özetle şunları ifade ediyor: “*İngilizler Ada'yı 'illiberal' yasalarla yönetmeye başladı. Okullar için de sıkı denetim uygulayarak 'kitapsız eğitim' kuralı yarattı. Milli marş söylenmesini yasaklayarak, öğrencilere İngiliz Kral Marşını söyletmeyi buyurdu. Okullara milli bayrak çekilmesini önleyerek, İngiliz bayrağını çektirdi. Büyüklerin resimlerini duvarlardan indirtti. Daha nice sıkı denetimle 'milli duyguları öldürtmek' politikasına alabildiğine girişti. Ne var ki, bu sıkı denetim, Rumlar'dan çok, Türkler'e uygulandı. Hükümete her dönem 'sadakat' göstermiş bulunan zayıf Türk*

¹³⁹ Bozkurt, a.g.m., s.13.

¹⁴⁰ “*Hakikat Gazetesi baskılara karşı koyamadı, kapandı. Masum Millet Gazetesi iki kez kapatıldı. Sorumlusu Mehmet Rıfat (Jon Rıfat) hapsedildi. Haber, Ses, Vakit Gazeteleri bu baskı döneminin derin izlerini taşıdı.*”
Ünlü, a.g.e.,s.79-80.

toplumunu, kabile reisleri gibisine yönetilen bir zümre durumuna getirdi... Türk Lisesinin adını 'İslam Lisesi' olarak değiştirdi."¹⁴¹

1931 isyanını bahane eden İngiliz yönetimi, Türk maarif sisteminde köklü değişiklikler yaptı. Rum Tali Okulları, Rum halkı arasından Vali'nin tayin edeceği dokuz kişilik bir komisyon tarafından yönetildiği halde, Türk Tali Okulları, Türk Evkaf Murahhası ile Vali'nin tayin edeceği diğer iki kişiden oluşan üç kişilik bir komisyonun yönetimine bırakıldı.¹⁴² Bu yeni oluşum Türk Toplumunun ileri gelenleri tarafından protesto edildi. Avukat Fadıl Korkut, Birlik Gazetesinde yayınlanan makalesinde tepkisini, *"Bu kanun bizi, okul idaresinde iktidarı olmayan bir cemaat menzilesine düşürmüştür. Acaba hükümet, üçyüz sene bir memleketi idare etmiş olan biz Türkler'i iki okul idare edemeyecek kadar aciz mi sanıyor?... Kıbrıs Türkleri, binlerce seneden beri Asya'nın ve hatta Avrupa ve Afrika'nın hiçbir yerinde medeniyet eserleri bırakmış olan tarihi bir milletin ve Ada'da üçyüz sene hüküm sürmüş ve bu müddet zarfında yabancı cemaatlerin okullarına hürriyet bahşeyenmiş olan dükkü hakimlerin torunlarıdır."*¹⁴³ sözleriyle dile getirdi.

¹⁴¹ Kaymak, a.g.e., s. 9.

¹⁴² M. Ali Galip Alçıtepe, *"İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türkleri'nin Milli Eğitim Alanında Verdikleri Mücadele Üzerine Bir Çalışma"*, Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Gazimağusa, KKTC, 13-17 Kasım 2000 (Yayıma Hazırlayan: İsmail Bozkurt), s. 380.

¹⁴³ Fadıl Korkut (Avukat), *"Okullarımız"*, Birlik Gazetesi, 21 Ocak 1987, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi.

Sömürge Yönetimi 1935 yılında yeni bir maarif kanunu çıkardı. Bu kanuna göre;

1. Okul kitapları hükümet tarafından tespit edilecek,
2. Maarif Encümen Üyeleri ile kaza komisyonlarının üyeleri hükümet tarafından tayin edilecek,
3. Maarif vergilerinin kontrolü tamamen hükümetin elinde olacak,
4. Maarif Encümeni istişari bir organ haline sokulacak, bunlara ilaveten de maarif giderlerini karşılamak üzere Türkler'in arazi vergileri arttırılacaktı.¹⁴⁴

1933 yılına kadar Maarif Encümeni tarafından yapılmakta olan müfredatın tespiti yetkisi de, bu kanunla hükümete geçti. Bu yetkiye dayanarak Maarif İdaresi, ilkokullar için 1935-1936 öğretim yılında yeni bir müfredat hazırlayarak uygulamaya koydu. Bunun sonucunda Türkiye'den getirilen okul kitaplarının okutulması yasak edildi.¹⁴⁵ Kıbrıs'ta sadece alfabe ile okuma kitabı hazırlatılabildiğinden geri kalan dersler için “*kitapsız öğretim*”e gidildi. Bu uygulamanın amacı da, Anavatan'dan getirilen ders kitaplarının dahi okutulmasını yasaklayarak, Türk çocuklarının Türkiye Cumhuriyeti ve tarihini öğrenmelerini engellemektir.¹⁴⁶

İngiliz yönetiminin 1931 sonrası aldığı önlemlerin ve kısıtlamaların, isyanı gerçekleştiren Rumlar gibi,

¹⁴⁴ Ali Süha, “*Kıbrıs'ta Türk Maarifi*”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971, s. 226.

¹⁴⁵ Süha, a.g.m., s. 226.

¹⁴⁶ Alçitepe, a.g.m.,s. 382.

Rumlar'ın tüm teşviklerine¹⁴⁷ rağmen hiçbir olumsuzluğa karışmayan Türk toplumuna da uygulanması, kendi vatandaşlarınca bile hakkaniyete uygun bulunmadı. Bu konuda İngiliz yazar Nancy Crawshaw; “*Bu tarihten itibaren Türkler'le hükümet arasındaki ilişkiler, eski, geleneksel bir Türk ailesinden gelen atanmış bir memur*¹⁴⁸ tarafından yönetilmeye başlandı. Bu tür kişiler, her ne kadar da çok saygın ve güvenilir idiyeler de bir bütün olarak toplumdaki kopuktular ve Türkiye'de devrim hareketinin çağdaşlaşma (modernleşme) sürecine yabancıydılar. Bu nedenle, Atatürk'ün dini, sosyal ve hukuki reformları Kıbrıs'a geç ulaşmış ve Kıbrıs Türk Toplumunun genel ilerleyişi geri kalmıştı.”¹⁴⁹ şeklindeki yazısıyla, bu uygulamayı eleştirdi ve bu durumun, seçilmiş temsilcileri aracılığıyla Türklerin seslerini

¹⁴⁷ Kıbrıs'taki isyan hareketi ile ilgili olarak Kıbrıs Türk Konsolosluğunun 26 Ekim Ve 5 Kasım 1931 tarihlerinde gönderdiği raporlara dayanılarak Dışleri Bakanlığınca Başbakanlığa yazılan yazıda, İsyanın oluşumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Burada özellikle dikkati çeken bölüm ise, Türklerin Rumlarla birlikte hareket etmediklerini belirten ifadelerdir: “*İsyan esnasında müslüman ahali her yerde seyirci kalmış ve Rumların ellerinde Türk bayrakları olduğu halde (Gazi Mustafa Kemal Hazretleri de bizimle beraberdir.) diye bağırarak dolaşmalarına, itaatsizliğe teşvik ve beraber olduklarını göstermeye çalışmalarına rağmen Türkler, hükümeti mahalliyeye itaatten ayrılmamıştır. Bu hususta Kavanin Meclisi açısından Necati Bey tarafından müslümanlara hitaben bir beyanname neşredilmiştir.*” BCA030. 10. 234. 577. 11

¹⁴⁸ Sözü edilen memur, Yasama meclisinin kaldırılmasından sonra kurulan Danışma Meclisinin tek Türk üyesi olarak İngiliz Yönetimince atanan Mehmet Münir'dir.

¹⁴⁹ Nancy Crawshaw, *The Cyprus Revolt- An Account of the Struggle for Union with Greece*, London: Boston: G. Allen, 1978, s. 43.

duyurmalarını engellediğini, bu haktan yoksun bıraktığını belirtti.

İsyana katılmayan, enosis'e karşı olan ve genelde ilhak karşısında sömürge yönetimini tercih eden Türk toplumu, doğal olarak isyana katılanların cezalandırılmaları zorunluluğuna inanıyorlardı. Bununla ilgili olarak, 4 Kasım 1931 tarihinde, Hakikat Gazetesinde yayınlanan “*Şayan-ı Esef Vakalar*” başlıklı bir makalede şöyle denilmekteydi: “*Kıbrıs Rumları... nihayet taşkınlığı isyan derecesine vardırıdılar.... Hükümet tüm acil önlemleri almış ve asayiş bir dereceye kadar aide edilmiş ise de, yıllardan beri memleketi için için kemiren ve en nihayet buhranlı bir safhasına giren bu husursuzluğun artık kesin suretle tedavisi zamanının geldiğine inanıyoruz.*”¹⁵⁰

Kıbrıs Türkleri, bununla birlikte, isyandaki tarafsızlıkları nedeniyle kendilerinin de ödüllendirileceklerini düşündüler. Kıbrıs Konsolosluğunun raporunda; “*Müslümanların sükunet ve bitarafılığı İngilizler'in nazarı dikkatinden kaçmamıştır. Bunun neticesi olarak öteden beri reddedilen umuru diniye ve harsiyelerine ait bazı metaliplerinin isaf edileceği hükümet tarafından ihsas edilmektedir.*”¹⁵¹ fadeleri bu düşünceleri açıklamaktadır. Oysa, İngiliz yönetimi bu isyanı fırsat bilerek, Kıbrıs Türk Toplumunu arasında gelişmekte olan Kemalist Türk Milliyetçiliğini de kontrol altına almayı hedefledi. İsyandan hemen önce,

¹⁵⁰ “*Şayan-ı Esef Vakalar*”, Hakikat Gazetesi, 4 Kasım 1931 tarihli sayısı

¹⁵¹ BCA 030. 10. 234. 577. 11

1 Mayıs 1931'de Lefkoşa'da toplanan Milli Kongre,¹⁵²Kemalist, anti-kolonyalist Türk milliyetçiliğinin gelişim ivmesi olmuştur. Kongreyi toplayan Türk aydınları, sömürge yönetimine karşı mücadele vererek, gaspedilen toplumsal haklarını elde etme kararındaydılar.¹⁵³ İngilizler ise, Rumlar gibi Türkler arasında da milliyetçilik akımlarının başlamasını istemiyorlardı. Zira, Türkler'i Rumlara karşı bir denge unsuru olarak kullanmak varken, her iki halkın da milliyetçilik akımları içinde direnişe geçmesi sömürge yönetimini zor duruma sokabilirdi.¹⁵⁴ Bu nedenle, isyan sonrası alınan tedbirler ve kısıtlamalar, Türk toplumunun adadaki örgütlü mücadele gücünü de bu şekilde uzun bir zaman için tırpanlamış oldu.

¹⁵² İkinci Ulusal Lefkoşa Kongresi olarak da isimlendirilen Kongre, 1930 Kavanin Meclisi'nde Sömürge Yönetimi'ne karşı başarı elde eden, Kemalist aydın Mehmet Necati Özkan'ın evinde, tüm adadaki köy ve mahallelerden gelen 200'ü aşkın delegenin katılımı ile toplanmış ve altı önemli karar almıştır. Bu kararlar; Kıbrıslı Türkler'e de serbest eğitim hakkı tanınması ve okul yönetiminin Türk halkına devredilmesi, 1928 yılında lağvedilen müftülük makamının yeniden tesisi edilmesi, Şer'i mahkemelerin modern şekilde yeniden düzenlenmesi, Evkafın dini yetkilerinin müftüye devredilmesi ve Avukat Sait Hoca'nın Kıbrıs Müftüsü seçildiğinin duyurulması idi. İngiliz Yönetimi yaptığı bir açıklamayla Kongreyi, aldığı kararları ve Müftü seçildiği bildirilen Sait Hoca'yı tanımadığını belirterek, yeni bir baskı kampanyası başlatmıştır. Milli Kongre'nin, Sömürge Yönetiminin gaspettiği toplumsal hakların yeniden kazanılması açısından Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde ayrı ve özel bir yeri vardır. İsmail, (1992) a.g.e., s.31.

¹⁵³ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Sorununun Kökleri-İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaaları, Lefkoşa, Şubat 2000, s. 285.

¹⁵⁴ Gazioğlu(II), a.g.e.,s.289.

Bu dönemde, Kıbrıs Türkleri ile İngiliz yönetimi arasında, özellikle okulların yönetimi, Müftülük, Şer'iyeh Mahkemeleri ve Evkafla ilgili konularda derin görüş ayrılıkları oluşmuştu. Toplumun ileri gelenlerinin sömürge yöneticileri ile bir çok engellemeleri aşarak yaptıkları görüşmelerde de sorunlara yeterli ilgi gösterilmiyordu. Bu bağlamda dönemin toplum ileri gelenlerinden Avukat Fadıl Niyazi Korkut'un anılarında belirttiği, 1933 yılında Ada Valisi ile yaptığı görüşmeye ait notlar, konuya açıklık getirmesi bakımından önem arz etmektedir: *“Storrs'un kendilerine karşı göstermiş olduğu gevşeklikten azıtmış olan Rumlar, muhtariyet ve ilhak yaygaralarıyla 1931 yılının sonbaharında isyan bayrağını çektiler ve bu sırada Vali Konağını yaktılar. Ne garip tecellidir ki Storrs, yangından kurtulmak için bir Türk polisinin yardımına sığınmıştı. Bu isyandan sonra memlekette sıkıyönetim ilan edilmişti ve o zamana kadar yürürlükte olan hafif meşrutiyet kaldırıldı ve bu arada Kavanin Meclisi ve Belediye Meclisleri lağvedildi. Bu suretle Cemaat Davalarımız da, eskiden daha kötü bir hale düşmüş oldu. 1933'de Kıbrıs Valiliğine Sir Stubbs adında bir zat gelmişti. Nisan 1933 içerisinde İngiltere Sömürgeler Bakanı da adaya gelmiş bulunuyordu. Bu fırsattan faydalanmak ümidi ile biz, Kongremiz Heyeti sıfatıyla Vali'ye müracaat ettik ve Bakanla görüşmemize delalet etmesini rica ettik. Vali, kendi el yazısıyla ve imzasıyla yazmış olduğu 16 Nisan 1933 tarihli mektubunda, 'Bakan Kıbrıs'ta bulunduğu sırada hiçbir heyeti kabul etmeyeceğini bildirmiş olduğundan dolayı, istediğimiz mülakatın olamayacağını' bildiriyordu. Bakan gittikten sonra Vali'nin kendisinden mülakat istedik. Vali bizi Kongre Heyeti olarak değil, fert olarak*

kabul etti. Arkadaşlar, heyetin sözcüsü olarak beni seçmişlerdi. Mülakat, saat dokuzdan bire kadar devam etti.¹⁵⁵ Ben Türkçe konuşuyordum ve tercüman Midhat Bey İngilizceye çeviriyordu. Bu konuşmamda davalarımızı etraflıca anlattım. Vali beni ciddi bir ilgiyle dinliyordu. Şeriye Mahkemelerinin istiklali talebimizi anlatırken, Evkafa bağlı olan mahkemelerin çapraşıklığını anlatmak için bir misal verdim. Ben bu mahkemelerin birinde dava müdafaa ederken, mahkemeye bir Rum girdi ve oradaki meclisin bir mahkeme olduğunun farkına varmadan hakime yöneldi ve 'Efendi eve su akıyor' diye bağırdı. 'Böyle bir mahkemede mehabet kalır mı?' dedim. Vali sözümü tasdik etti ve mahkemeleri ıslah edeceğini vadetti. Bundan sonra Miras Kanunumuzdan ve bunun 'asabe' hükümlerinden şikayet ettim. Ve bu meselede de misaller verdim. Bu arada bir tek kızı olan adamın mirasının yarısının amcaya ve amca evlatlarına gittiğini anlattım. Böyle bir miras kanunu bize bile acayip gelirken, bir batılının şaşıp kalacağı tabii idi. Vali derhal alakadar oldu ve bu kanunun kalkması için icabedeni yapacağını söyledi. Müftülük meselesini açıklarken, bu Ada'da üçyüz yıldan beri Müftü bulunduğunu ve Müslümanlar'dan başka her cemaatin ruhani başkanı olduğu halde bizim Müftümüzün hükümet tarafından lağvedildiğini ve Cemaatin şimdiki Müftüyü tanımaması için hükümetin ısrar ettiğini acı bir dille anlattım. Bunun üzerine arkasında oturmakta olan Hükümet Müsteşarı Henniker dostuna döndü ve ' bu Cemaatin Müftülüğüne niçin müdahale ediyorsunuz?' dedi. Müsteşar derhal cevap

¹⁵⁵ Sözkonusu mülakatın ayrıntıları için bkz.; Harid Fedai, "1930 Seçimler ve Sonrası", Yeni Kıbrıs, Aralık 1985-Ağustos-Eylül 1986.

verdi: 'Bu adamlar böyle söylerler amma eşraf (Notables) Müftü istemiyor.' Bu 'Notables' kimlerdi, bilmiyorduk. Ama herhalde daima olduğu gibi üç beş kişiden ibaretti. Ve böylece Müsteşar eskiden bildiğimiz bir gerçeği, yani hükümetin üç beş kuklayı öne sürerek Cemaat fikirlerimizi hiçe saydığını yüzümüze karşı itiraf etmiş oluyordu. İşte dünyaya demokrasi dersi veren İngilizler, bizim hakkımızda kabile idaresini destekliyorlardı. Vali, Müftü meselesinde bize vaadde bulundu. Pek çetin olduğunu bildiğim için Evkaf meselesini mahsus sona bırakmıştım. 'Son olarak Evkaftan bahsedeceğim' deyince; o dakikaya kadar beni büyük bir sabırla beklemiş olan Vali'nin tutumu birden bire değişti. Saatine baktı ve 'Kısa kes, zira vaktimiz kalmadı' dedi. Sözü oldukça kısa tuttum ve memlekette kilise malları hükümetin hiçbir müdahalesine tabi olmadığı halde, hükümetin bizim cami mallarımıza müdahale ettiğini söyledim. Ve Evkaf malı kadar malı olan Phanaromeni Kilisesi mallarının idare masrafı ayda 20 liralıklık tahsildar aylığından ibaret olduğu halde, Hükümet dairesi şeklinde idare edildiği için o zamanın idaresine binlerce lira sarfedildiğini söyleyince, Vali ayağa kalktı ve 'Evkaf, Phanaromeni Kilisesi ile kıyas edilemez' dedi ve mülakatı kapattı..... Stubbs'un Valiliği kısa sürdü ve davalarını icra etmeye vakit bulamadı. Başka sömürgeye becayiş edildi. ...ve memlekette sıkıyönetim yürürlükte bulunduğu ve anti-demokratik kanunlar yaşandığı için artık Kongre'yi toplantıya çağtırmaya imkan kalmadı ve bu suretle Cemaat davalarımıza bir kere daha kül serpilmiş oldu. ”¹⁵⁶

¹⁵⁶ Harid Fedai-Mustafa F. Altan, Hatıralar/Fadıl Niyazi Korkut, Gazimağusa, 2000, s.71-72

Buna benzer bir çok girişimden sonuç alamayan Kıbrıs Türkleri sorunlarını Anavatan'a anlatmanın yollarını aradılar. Bu maksatla, 26 Nisan 1937 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü'ye, Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi adına, A. Said ve M. Necati Özkan imzalı bir rapor gönderdiler;

“1- Kıbrıs'ta İngiltere hükümetinin idaresinde bulunuyoruz. Bu vaziyet tahtında idareten İngiltere hükümetine tabi olmamız zaruridir. Şüphe edilemez ki bizim için bu yolda bu vaziyet ihdas eden ve bundan mesul olan biz değiliz. Çektiğimiz şey eski hilafet idaresindeki seyyiatın cezasıdır. O vaktin hükümeti kendi selameti için bizi kurban vermiş ve bizi başka ellere teslim eylemiştir. Bununla beraber cezirede kısılp kalan Türkler, kendi Türklük seciyelerini bozmamışlar, kanlarına ecnebi kanı karıştırmamışlardır. Bunun içindir ki anavatan muhabbetini unutmadık ve unutmayacağız. Zaten Anadolu'nun kucagındayız ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cihetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idari vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde ve cemi zemanda hissiyat ve maneviyatımızın, milli hayat ve varlığımızın evvela membai, seniyen kiblesi Türkiye'dir. Binaenaleyh idari hususta İngiltere hükümetine müracaat ediyor isek de buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlısımız yoktur kanaatindeyiz. İşte bu lüzum ve kanaat eseri olmak üzere huzuru devletlerine bir arize takdimine cesaretyab oluyor ve sair mühim meselelerinle birlikte bu ariza münderatının da Kıbrıs

Türk cemaatinin dilekleri olmak hasebiyle mühim addedilmesi ricasında bulunuyoruz.

2-Malumu devletleri olduğu vechile buradaki Türkler, Rum unsurunun beşde biri nisbetinde bir ekalliyettedirler. Bu unsurun ise kendine göre ihtirası, kendine göre hayat ve mevcudiyet şartları ve o yolda icraat ve hareketi vardır: Umuru adiyede olduğu gibi umuru resmiyede de Türk menafii mevzuu bahis olduğu zaman daima aykırı, daima muariz görünürler ve kendi hayat ve menfaatlerini Türklerin ziyanına kazanmak siyasetini takib ederler. İhtirasları ile milli taassublarına nihayet olmayan bu hayalperest cemaat, vakit vakit cezirenin Yunan'a ilhaki, muhtariyet ve tevsii mezuniyet gibi fikir ve tekliflerde bulunurlar ve kendi kanaatlerine göre amali milliyelerine nail olmak hususunda en büyük engel ceziredeki Türk mevcudiyetidir. Bunun içindir ki Türkleri manen ve maddeten zayıf düşürmek ve perişan etmek, minelkadem siyaset meslekleridir. Despotları, muharrirleri ve bazı siyasi adamları, hatta Yunanistan'da bulunan bazı insanları onları mütemadiyen Türklerin ziyanına olarak tahrik eylemekte ve senelerden beri bu yolda işlemektedirler.

3-İşte bu yolda gördüğümüz bir çok hadiselerden ve bir çok tecrübelerden anlaşılmuştur ki bu cezirenin siyasi, hatta bazı idari cihetlerinde Rumlar ile arkadaşlık ve teşriki mesai etmek imkanı yoktur. Bu sebebledir ki Türkler senelerdenberi Hükümet tarafına ağırlaşmak siyasetini takip ettiler. Ciddi ve gayri kanuni bahusus nezaketten ari hiçbir muhalefette bulunmadılar. Kıbrıs'ın kavanin ve sair meşveret meclislerinde Rumlar,

Hükümetin hukuk, kuvvet ve nüfuzuna, Kıbrıs'daki mevcudiyet ve menafine hücum ettikçe Türkler daima Hükümet tarafını iltizam ve müdafaa ettiler. Hatta Rumların hükümete karşı vakit vakit aldıkları isyan vaziyetlerinde de Türkler Hükümete bilfiil muzaheret edecek hareketlerde bulundular. Türkler o gibi ahvalde başka türlü hareket edemezlerdi. Yani malum bir tabirle iki şerrin ehvenini tercih ederek hareket ettiler.

4-Rumların, Türk hukuk ve menafine muariz olmaları hasebile cezirede Türk varlığını gösteren ve Türkler'in istinad noktalarını teşkil eden şeylere daima hücum etmediği ötedenberi meslek ittihaz etmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Türk maarifine karşı itirazlarda bulundular. Türk mekteplerine maarif parasından beşde bir nisbetinden ziyade para veriliyor diye senelerce uğraşdılar ve ısrar ettiler. Bundan başka Hükümet nezdinde Türk hukukunu arasıra müdafaa eden Kıbrıs müftisi ile baş kadı ve kazalarda bulunan üç kadı, üç naib aleyhine mutemadiyen hücum ettiler. Müfti ile baş kadı ve üç kaza kadısı varidatı umumiyyeden maaş alıyorlar idi. O gibi maaşlar verilmesin diye senelerce uğraşdılar. Kıbrıs valileri ise o gibi uğraşmalara karşı daima mukavemet gösterdiler. Bilhassa muessesati diniye mesailinde cevap olarak o gibi makamları muhafaza etmek ve onlara maaş vermek lazımdır, onları lağv etmek elimizden gelmez diyorlar idi. Hal bu merkezde iken 1925'de Cezireye sergüzeşt arayan bir vali geldi. Bu vali Rumların o yoldaki metalibatına karşı mukavemet edemedi ve daha kendisi de onların fikrine mutemayil göründü. 1878 muahedesi de zaten feshedilmiş bir halde bulunuyor idi. Valinin bu yolda bir vaziyet alması

yüzünden 1925'den beri hükümetin hareketında bir tahavvul hissedildi. Hükümet eski zamanlarda arasıra Türkleri himaye ettiğine bedel bu def'a Türklerin ziyanına olarak Rumlar tarafına temayül etti. Ve nihayet Türk maarifini ve dolayisile Türk mevcudiyetini baltalamağa başladı. Maarif idaresi elimizde iken Hükümet kendi idaresine aldı. Bilhassa yegane Türk Lisemizin idaresi serbest bir heyeti İdare elinde iken hükümete uygun iki Türk ile bir İngilizin idaresine verdi. Bu ahval tahtında giderek gün geldi ki Türk mektepleri kapatılmağa başlandı. Tedricen lağvede ede bugüne kadar 121 Türk mektebi lağvedildi. Ve 119 muallime yol verildi. Türk Lisemizin başında ötedenberi Türkiye'den gelen Türk müdürler var idi. Bunları da kaldıracak İngiltere'den İngiliz müdürler tayin etmeğe başladı. Lise programında ziyanımıza olarak tadilat icra edildi. ve ilk mekteplerde de senelerden beri takib ettiğimiz Türkiye mekteb programı ortadan kaldırıldı. İlk mekteplerde dersler şifahen veriliyor. ve bu tarzda bir usul ittihaz etti. Fakat program mes'elesini Rumlara da teşmil etti. Diğer taraftan Müftülüğü ve başkadılık ile üç kaza naiblerini lağvetti. Müftülük makamını Kıbrıs Evkaf murahhaslığının emrinde ve maiyetinde olmak ve maası evkaf sandığından verilmek üzere fetva eminliğine tahvil etti. Vakia üç şeriye hakimi ikba edildi. Fakat bunların da maaşları Kıbrıs evkafi islamiye sandığına tahvil edildi. Şeriye Hakimleri aynı zamanda kazaların evkaf vekili sıfatı ile de amel olduklarından, bunlar dahi evkaf murahhaslarının maiyet memuru oldular. Halbuki muhim vukuatlar zuhurunda Türkler o gibi makamların himayesine iltica ediyor ve himaye görüyorlar idi. Hususile Kıbrıs Müftüsü

l ü z u m g ö r d ü k ç e i l a n n a m e l e r

neşreder, davetnameler gönderir ve cezirenin ileri gelenlerini toplar ve meşveretler yapar ve neticede Hükümete müracaat ederek keyfiyeti anlatır idi. Bu gibi haller Kıbrıs Türkleri'nin bir nevi cemaat teşkilatından ibaret olup, Türkler için epeyi bir mevcudiyet idi. Müftilik makamı lağvedilince bütün bu gibi haller ve hareketler dahi birlikte mahv oldular.

5-Cezire Türkleri, Hükümetin yaptığı o gibi işleri kendi hayat ve mevcudiyetleri namına büyük bir zayıat telakki ettiler. O sıralarda meclisi kavanin azalığında bulunan bay Mehmed Necati Özkan, Hükümete şikayette bulundu, ve müftilik makamının ihyasını istedi. Vaktin müsteşarı, cevap olarak ; Türkler istedikleri müftiyi kendileri intihab edebilirler, dedi ve bir müfti intihabına Hükümetin muhalif olmadığını anlattı. Ve Lozan muahedesi mucibince Türkler'in müessesati diniyelerine müdahale etmek niyetinde olmadığını beyan etti. Bunun üzerine bütün cezire köylerinden ve kasabalarından adamlar intihab edildi. Lefkoşa'da 1 Mayıs 1931'de büyük bir kongre akdedildi. Orada halk, istedikleri müftiyi intihab ettiler. Kongrenin bu muamelesi Cezirede müfti tayini usul ve ananesine ve şeraiti islamiyeye muvafık idi. Kıbrıs müftisini İngiltere Hükümeti resen ve doğrudan doğruya hiçbir zaman tayin etmedi. Münhal vukuunda ileri gelenlerin ve çağrılan kimselerin imzaları alınarak İstanbul'a gönderilir ve orda vaktin Şeyhulislami Müftiyi tayin eder idi. ve Hükümet dahi tanır ve maaş verir idi. Müftilerin serbest olmaları ve Hükümete karşı cemaati islamiyeyi himaye eylemeleri, bu sebebe menbi idi. Müfti, Hükümetin nüfuzu altında değil idi. Halbuki Kıbrıs'ın son müftisini, balada arz

eylediğimiz gibi vali, doğrudan ve kimseye sormaksızın kendi tayin etti ve bir müddet sonra da o makamı Fetva eminliğine tahvil eyledi. O gibi bir kimse müfti olarak ibka edilse bile cemaati islamiye için ondan bir hayır ümid olunmuyor idi. Zira hükümet memuru olup, hükümetin nüfuzu altında idi. Bunun içindir ki Umumi Milli Kongre kendi aralarından emin bildikleri, namus ve iktidarına itimad eyledikleri bir kimseyi müftü intihab eylemeğe mecbur kaldılar. Müfti olarak intihab ettikleri kimse, öteden beri marufları olup, Kıbrıs'ın meclisi kavanin azalığından hizmeti sebkeden hür ve genç fikirli ve aynı zamanda hususati diniyede teceddüd isteyen ve muteceddidane makaleleri ile bizi daima tenvir eyleyen ve halihazırda Lefkoşa'da dava vekaleti ile iştigal eylemekte bulunan hoca Said'i ittifaki ara ile intihab ettiler. Ve intihab ettikleri mumaileyh müftinin riyaseti altında bir de cemaati islamiye teşkili yaptılar ve kararlarını hükümete yazdılar. Vali bu yoldaki harekatı tanımadı ve tanımadıktan başka intihab edilen müfti hakkında eğer o gibi bir sıfatla amel olduğu takdirde takibati kanuniyede bulunacağını ilan etti. Bu suretle müftü intihabı ile cemaati islamiye teşkilatımız akim kaldı ve resmi bir şekil alamadı.

6-Cezirede bu gibi hallere maruz kaldığımız sıralarda evvel ve ahir hissiyat ve maneviyatımızın menbaı olan Türkiye Cumhuriyet Hükümetine müracaat eylemek ciheti daima varidi hatır oluyor idi. Fakat harici siyaset vaziyetlerini bu işe musait görmiyor idik. Bu gibi mes'elelerin, bir Devlet umuru dahiliyesine müdahale suretile deyil, belki dostane tassavvut suretile halledilecekleri kanaatında idik. Fakat hamdolsun giderek beklediğimiz müsait devirler geldi.

Türkler ile İngilizler arasında ananevi dostluk çok ümidbâhs bir surette teessüs etti. Ümid ederiz ki Türkiye Cumhuriyet Hükümetinin bizi istishab ve himaye eylemesi sayesinde idaresi altında bulunduğumuz İngiltere Hükümeti artık bizi burada dost nazari ile görecek ve Rumların hücumlarına karşı evvelki gibi bizi müdafaasında devam edecek ve bu güne kadar her nasılsa ziyanımıza olarak yaptığı hataları tashih eyleyecektir.

7- Bu cezirede yeniden nefes alıp yeniden hayata gelmemiz için istediğimiz şey, umumi bir tabir ile milli hissiyatımıza hükümet tarafından hürmet edilip rencide edilmemesi ve bu cezirede hayat ve mevcudiyetimizi haleldar eden ve tehlikeye düşüren şeylerin tashihi ile cezirede Türk cemaatinin, Rum cemaatine nispeten daha ağır ve farklı muamelelere tabi tutulmamalarıdır. Bu noktayı berveçhi ati tafsil ediyoruz:

A) 1 Mayıs 1931 tarihinde içtima eden umumi milli kongrenin müftülük makamı hakkında ittifak-ı ara ile verdiği kararın hükümetçe tanınması ve binaenaleyh kongrenin intihap eylediği Hoca Said'in müftü olarak kabul edilmesi ve maaşının Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye sandığından verilmesi.

B) Müftünün riyaseti altında azaları serbest kimselerden olmak üzere cezirede dokuz azadan müteşekkil bir cemaat-i İslamiye teşkiline müsaade edilmesi ve o gibi bir teşkilin hükümetçe tanınması.

C) İlk mekteplerden lağvedilenlerin yeniden açılmaları ve muallimlerinin tekrar tayini ile beraber bundan evvel olduğu gibi ilk mekteplerde Türkiye ilk mektep programının takip edilmesi ve kitapların Türkiye'den

getirilmesi ve binaenaleyh şifahi tedarisat usulünün ortadan kaldırılması.

D) Türk Lisesinin başına evvelki gibi daima Türkiye'den bir Türk müdür getirilmesi ve bununla beraber lise heyet-i idaresinin evvelki gibi intihap ile taayyün eden kimseler tarafından teşkil edilmesi ve programının da Türkiye lise programlarını ihtiva eylemesi, yani lise mezunlarının Türkiye darülfünunlarına kabul edilecekleri tarzda bir program takip edilmesi.

E) 1 Mayıs 1931 kongresinin kararı mucibince teşekkül edecek ve balada (B) fıkrasında gösterilen cemaat-i İslamiye azasının seneden seneye tensip edeceği altı aza tarafından Kıbrıs evkaf-ı İslamiye bütçesinin senede bir defa tetkik ve tasdik edilmesi.

F) Bugün mevcut şeri mahkemelerde meriyülicra olacak ve muhit ile ihtiyaçlarımıza tetabik edecek ahkâmın yeniden tedvin edilmesi ve bu yolda bir kanun-u medeni tanzim olunması.

G) Ecnebi bir idarede kahir ve mutaassıp bir ekseriyet içinde ekalliyette kalan bir cemaatin canlı bir halde devam eylemeleri iktisaden kuvvetli bulunmaya vabeste olduğundan burada iktisadi sahada ve sai mikyasta muavenette bulunulması ve binaenaleyh Türkiye İş Bankası'nın burada Lefkoşa'da bir şube açmasına himmet ve delalet edilmesi ve başta İş Bankası olmak üzere burada ticari faaliyetlere germi verilmesi ve bu suretle Kıbrıs'ın Türkiye ile olan ticari muamelatının azami nispette inkişaf ettirilmesi.

8- Vakıa bunlardan başka daha meselelerimiz ve daha davalarımız vardır. Fakat en mühim ve en hayati meseleleri arz ettik. Mütebakiyi şimdilik geri tutuyoruz. Esasen arz eylediğimiz meseleler, ceziredeki Türk

varlığının temel taşlarıdır. Bilhassa kongrede intihap edilen müftü ile birlikte bir cemaat-i İslamiye teşkili yapılacak olursa cezire Türkleri için yeni bir hayat devresi açılmış addedilecektir.

Kıbrıs baş Despotunun maiyetinde olmak üzere Kıbrıs Rumları'nın o gibi bir teşekkülleri vardır ve kendi işleri ve ihtiyaçları için o vasıta ile Hükümet nezdinde mutemadiyen teşebbüsatta bulunuyorlar. Burada bu münasebetle sunu da arz eylemeliyiz ki cezirede bir müfti bulundurulmasını talep eylememiz, cezirenin hususati diniyesini kuvvetleştirmek maksadına mebni değildir. Cezirede Türkler, kafi derecede tenevvür etmiş ve dini taassublardan kurtulmuş, laik bir cemaat halindedirler. Bu halde bir müfti bulundurulmasını istediğimiz, münhasıran cemaat işleri ile uğraşacak ve fena cereyanlara karşı kanun dairesinde cemaati müdafaa edecek bir teşekkül bulundurmak içindir. (Müfti) tabiri ise öteden beri burada tanınmış bir unvan olduğundan ve Hükümetin lağvettiği makamın da (Müftilik) makamı olmasından nasidir. Binaenaleyh bu yoldaki müracaatımız, o gibi bir unvan altında milli ve hayati ve aynı zamanda hususati diniyede teceddüd isteyen ve Türkiye'nin dini inkilablarına hürmet eden bir teşekkül gayretinden ileri gelmektedir. Hatta dinen mutaassıb yahut mütereddit olan ve din mes'elelerini akıl ve hikmete tevfikân kabul etmeyen ve tevfik eylemek kudretinde olmayan ve aynı zamanda Türk cemaatinin bugünkü ihtiyaçlarını takdir etmeyen ve asrın teceddütlerine hürmeti olmayan bir müftiye hiçbir zaman taraftar olamaz.

9- Görülüyor ki büyük ve mühim işlerinize ilaveten daha bazı işler çıkararak sizi rahatsız ediyoruz. Memañih buralarda kimsesiz kaldığımız ve bununla beraber bir taraftan hükümetin, diğler taraftan Rumların tazyikleri arasında kısılıp kaldığımız nazarı itibara alınacak olursa mazur görüleceğimizi ümit eder ve bu suretle müteselli oluyoruz. Herhalde cihan durdukça durmasını, azamet ve ikbalin en yüksek derecelerine kadar çıkmasını samim kalbimizden arzu ve dua eylediğimiz Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sırası geldikçe mazhar-ı lütuf ve inayetleri olmamızı ve her nasılsa anavatandan ayrılmış ve ecnebi ellere düşmüş olan şu bir avuç Türk evladının da unutulmamasını ister ve bekleriz.”¹⁵⁷

Rapordan da açık şekilde anlaşıldığı gibi, İngiliz Sömürge İdaresinin ağır baskısı altında bulunan Kıbrıs Türk Toplumı, o güne kadar Anavatanları'nın uluslararası platformda zor duruma düşmesini istemediklerinden, konjenktürün uygun hale gelmesini sabırla beklemişler ve savaşımalarını hem İngiliz Yönetimine, hem de Rumlara karşı tek başına sürdürmüşlerdi. Bu konuda yeterli sonuca ulaşamadıklarından ve uluslararası konjenktürün de uygun bir duruma geldiğine inandıklarından artık sorunlarını Türkiye'ye anlatma yolunu seçtiler. Bu maksatla yazılan yazılardan birini de, Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekaletine yollanan Kıbrıs Birinci İntihab Dairesi Mebuslarından

¹⁵⁷ BCA030.10.124.886.19

Necati Özkan'ın Kıbrıs Türkleri hakkında verdiği açıklamaları içeren rapor oluşturmaktadır. Aşağıda bir bölümü sunulan raporda, eğitim, evkaf ve politik konulardaki temel sorunlar ve bunların çözüm önerileri dikkat çekmektedir:

“Ada Türklerinin şikâyet ettikleri haller:

a) Maarif sahası:

1) Rumların her sene mektepleri çoğaltıldığı halde Türk mektepleri azaltılıyor. 1935'te 42 ve 1936'da 39 Türk mektebi kapatılmış.

2) Rumların mekteplerine müdahale edilmediği halde Türk lisesine müdahale ediliyor. Gelecek sene lise kolej şekline sokulup başına bir İngiliz müdür konulacakmış.

3) 1931 isyanına iştirak eden Rum muallimleri bile ancak mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldıkları halde milliyetçi Türk muallimleri sudan bahanelerle ve idari kararlarla işlerinden çıkarılıyorlar. Şimdi Sümerbank'ta çalışmakta olan Tağı bunun bariz bir misalidir.

4) Rum mektepleri için Yunanistan'dan kitap getirtilerek bunlar okutulduğu halde oraya Maarif Vekâleti tarafından tavsiye ile gönderilen Türk Lisesi müdürü mahalli hükümetin teşviki ve himayesiyle Türk mekteplerinde ancak kendisi tarafından telif edilen ve milli duyguyu uyandıracak bir tek yazıyı ihtiva etmeyen kitapları okutturuyormuş.

b) Evkaf işleri:

Türk cemaatine mali sahada kuvvetli bir destek olabilecek Evkaf, Lozan ahidnamesi ahkâmı hilafına ve Kıbrıs Evkaf murahhası Münür'ün delaletiyle İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum evkafı serbesttir ve cemaate aittir. Rum evkafını halk tarafından müntahap heyetler idare ettiği halde Türk evkafını

hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder.

c) Siyasi saha:

1)1931 İhtilalinden beri meclis içtimaya davet edilmemektedir. 1928 tarihinden beri de müftülük mülgadır. Bu suretle Türk cemaatini temsil edecek ve hükümet yanında onun iddialarını müdafaa edecek bir kimse yoktur. Halk mutaassıp değildir. Ancak sırf kendilerinin müddeiyatını hükümete eriştirebilmek için avukat Bay Said'i müftü seçmişlerdir. Ancak hükümet bunu tanımamıştır. Rumların ise despotları vardır ve hükümet yanında Rum cemaatinin mümessilliği vazifesini görür.

2)Hükümet bütçesinden maaş alan Türk cemaati memurlarının maaşları kesilmiştir.(Mahakimi şeriye memurları) Bu şekilde ezilmemelerini ve haklarının korunmasını temin için Bay Necati Özkan ve arkadaşları mahalli hükümet nezdinde semere vermeyen teşebbüslerde bulunmuşlar. Adanın Türk halkı bu badireden kurtulmak için yegâne çare olarak hicreti görüyor. Ancak bu halkın mümessili olan ve 65.000 Türkten 63.000'in kendi partisine mensup olduğunu söyleyen Necati Özkan ve diğer arkadaşları hükümetin bu konudaki nokta-i nazarını öğrenmeden adayı boşaltma mesuliyetini üzerlerine almak istemiyorlar. Bunlar, Türklerin Kıbrıs'ta kalmaları lazım ise evvela iktisaden kuvvetlendirilmeleri lazım geldiğini söylüyorlar. Bu hususu temin için Nuri Özkan113 aşağıda bildirilen vasıtalara müracaat edilmesini tavsiye diyor:

a) Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası tesis etmesi. Rumların

adada 5 sigara fabrikası vardır. Mumaileyh yaptığı tetkikata istinaden açılacak bir Türk fabrikasının senevî 100.000 kilo Türk tütününü işleyebileceğini söylüyor.

b) Kıbrıs'ta İş Bankası'nın bir şube açması.

c) Sümerbank'ın bir yerli mallar pazarı açması.

Bunlar yapılmak suretiyle birçok Türk aileleri iş bulacak ve sıkıntıdan kurtulacaktır diyen mumaileyh kendisinin bu vadide ilk adımı attığını ve bir fabrika ve iki ticarethane açtığını söylüyor.

Saniyen; Türk harsının inkişafı için burada hükümetinizin yardımıyla tam kadrolu bir lisenin açılmasının temini. Bu lise için adadan duhuliye parası olarak 1.500 İngiliz lirası toplanabileceğini söylüyor. Salisen siyasi sahada hükümetimizin İngiltere ile inkişaf etmekte olan dostluğundan bilistifade yapacağı dostane bir teşebbüsle Türk cemaatine mahalli hükümetin hüsnü teveccühünü celbetmesi. Eğer matlup Türk halkının adadan hicreti ise bir an evvel anayurda naklin kabil olup olmadığını soruyor ve şimdi anayurda dönülürse pek çoklarının hükümete barolmadan yaşayacak kadar servetleri olduğunu söylüyor. Lefkoşa komiserinin kendisine Türkiye'ye giderse bir daha geri dönemeyeceği şeklinde vaki tehdidine rağmen anavatana vaziyeti arz için gelen mumaileyh bütün bu hususat hakkında direktif almak istiyor.

4-5 Teşrinisani 1936”¹⁵⁸

¹⁵⁸ BCA 030.20.124.886.14

Kıbrıs'taki Türk Toplumunun çektiği sıkıntıları ortaya koyan en önemli resmi belgelerden birisi de, Kıbrıs Türk Konsolosluğunun 1937 yılında Anavatan'a gönderdiği yazıdır.¹⁵⁹ Burada da Ada Türkleri ve sorunları hakkında çok net bilgiler verilmekte ve 1931 isyanı sonrası için şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: *“1931 senesinde Rumların Ada'nın Yunanistan'a ilhakını talep ederek isyankar hareketlerde bulunmaları ve bu arada Lefkoşa'daki Vali Konağı'nı yakmaları üzerine hükümet, Ada'nın idare şeklini tebdil ederek müntehap olan Kavanin Meclisini ilga etmiş ve Belediye azasının halk tarafından intihap edilmeyerek hükümetce tayini usulünü vaz eylemişti. Bu vaziyette Türklerin intihap eyledikleri mümessillerin mahrum olmalarını intac eylemiştir.”* Raporda Kıbrıs Türkleri'nin Türk Devrimleri hakkındaki yaklaşımları şöyle anlatılmaktadır: *“Kıbrıs'ta sakin Türkler umumiyet itibariyle Türk Inkilabi prensiplerini kabul eylemişler ve Ada'nın idari vaziyetinin bahsettiği imkanlar nisbetinde bunları tatbik eylemekte bulunmuşlardır.”* Raporun bazı önemli kısımları ise şunları içermektedir;

“Bugün Türkler'in elinde bulunan emlakın, şehir ve köylerde umum emlakın dörtte birini teşkil eylediği, ehli vukufca ifade edilmektedir. Fakat bu emlak sahipleri de ekseriyetle borçludurlar... Yalnız para ikraz eden sermayedarlar hemen tamamıyla Rum olduklarından Rumlara ait olan arazi yine Rumlara geçerek cemaatin umumi servetinin eksilmemesine mukabil, Türk emlaki de yine Rumların eline geçmekte ve Türk emlakı miktarı azalmaktadır. Hükümet, adada muhim bir içtimai mesele

¹⁵⁹ BCA 030.10.124.886.18

halini almış olan bu köy borçları meselesini tetkik ve halle uğraşmakta ise de şimdiye kadar bir çare bulunamamıştır....

Türk Cemaatinin nisbeten müreffeh kısmını teşkil edenler, hükümet memurlarıdır. İngiliz işgalinden sonra uzun müddet Türk memurlar bilhassa Gümrük, Tapu, Polis gibi dairelerde ekseriyeti teşkil etmekte idiler. Bugün bile Türk memurların adedi, nüfuslarına nisbeten fazladır. Fakat bu sahada da Türkler tefevvüklerini kaybetmek üzredirler. Rumların mutemadi itirazları üzerine hükümet münhal vukuunda yapılan tayinlerde nüfus nisbetini göz önünde tutmakta olduğu gibi İngilizce, Türkçe ve Rumcaya aşına olmaları dolayısıyla Ermeni memur tayinini de tercih etmektedir....

Cemaatin iktisaden düşük vaziyette olması doktor, avukat gibi serbest meslek erbabının miktarının azalmasına saik olmaktadır. Bugün Türk Üniversitelerinde ve yüksek mekteplerinde okuyan bir çok Kıbrıslı gençler, tahsillerini ikmal ettikten sonra adaya dönmeyerek Türkiye'de bir vazife kabul eylemeği veya serbest çalışmayı tercih ediyorlar. Bunların bu hareketlerinde milli bir idare altında serbest ve müstakil yaşamak arzusunun da müessir olması tabii görülmekle beraber, Kıbrıs'ta fakirleşen cemaatlerinin kendilerini besleyememesi hakikatinin amil olduğunu da kabul etmek icap eder....

Hülasatan denilebilir ki, Kıbrıs'taki Türk Cemaati bir çok cihetlerden zayıflamakla beraber bugüne kadar milliyetini ve hüviyetini muhafaza etmiş, Ada'da ihmal

edilmez bir kuvvet olarak kalmıştır. Fakat son senelerde iktisaden çok düşmeğe başlamış ve ayrıca harici kuvvetler benliğini unutturmak için faaliyet sarfetmekte bulunmuşlardır. Kıbrıs'ta Türkler'in şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden tealisini temin edecek tedbir almak ve ayrıca Türklük hislerini idame ettirecek çareler aramak lazımdır.”

Türkiye yönetimi ise, bu baskı döneminde, Kıbrıs Türkleri ile ilişkilerini sürdürürken, Yunanistan'ın açık Helenizm propagandası, Enosis tahrikleri ve İngiliz Yönetimi'ne karşı isyan teşvik girişimleri ile zıt, ihtiyatlı bir politika yürüterek, İngilizler'i kuşkulandıracak davranışlardan ve Ada'da Türk milliyetçiliğini açıkça cesaretlendirmekten kaçınıyordu.

Sonuç

Konsoloslüğün göndermiş olduğu rapor dikkatli olarak incelendiğinde, aslında dönemin konsolosluk görevlilerinin Ada'daki Türklerin sorunlarını çok iyi tahlil ettikleri, sorunlar hakkında ileriye dönük çok doğru tespit ve teşhisler ortaya koydukları ve bugün bile Kıbrıs Türk Toplumunda sorun olarak karşımıza çıkan bazı konuların o günlerden beri bilindiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Benzer tespit ve değerlendirmelerin dönemin Kıbrıs Türk Toplumunu ileri gelenleri tarafından da yapıldığı, o yılların gazetelerinde yayınlanan makalelerden ve M. Necati Özkan'ın Türkiye'ye yazdığı yazılardan tespit edilmektedir.

Burada doğru değerlendirilmesi gereken nokta, bu bilinen gerçekler kapsamında neler yapılmalıydı?.. Nasıl yapılmalıydı?... Neden yapılmadı/yapılamadı?...

Megali İdea yemininin sekizinci maddesinde yeralan, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) hedefini kendilerine bir vizyon olarak belirleyen ve yüzyıllardır bu vizyonlarından geriye bir adım atmayan ve Girit örneği¹⁶⁰ Kıbrıs Türkleri'ni adadan zaman içinde yoketmeyi amaçlayan Rum-Yunan ikilisinin gerek dini, gerek siyasi yöneticileri aracılığı ile bu hedefi her fırsatta yinelediklerini görmekteyiz. Adanın Osmanlı Yönetimi'nde olduğu süre içerisinde bu maksatla örgütlenmesini gerçekleştirerek, İngiliz Yönetimi döneminde, önce siyasi hamlelerle muhtıralar vererek, bu olmayınca 1931'de yaptıkları gibi şiddete başvurarak, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yine siyasi olarak açıkça Ada'nın Yunanistan'a verilmesini talep ederek, 1958'de Birleşmiş Milletler'e müracaat ederek atılan tüm adımlar, Enosis maksatlı vizyonu gerçekleştirmeye yönelikti. 1960 yılında kurulan Ortak Cumhuriyet'in bile amacının Enosis olduğunu, Makarios, Rum Halkına; “*Diplomasıde mümkün olan yapılır, fakat ulusal hedeflerden uzaklaşmaz.*” ifadesiyle açıkça

¹⁶⁰ Eski Yunan Başbakanı Konstantin Mitsotakis, 21 Ağustos 1998'deki bir konuşmasında şöyle diyor: “.. Kıbrıs ve o zamanki Girit sorunu arasında büyük benzerlikler vardır..”; To Periodiko dergisinin Temmuz,1993 Sayısından bir bölüm: “*Giritliler neden kurtuldular biliyor musunuz? Bir gece hep birlikte ayaklandılar ve Türkler'i boğazlayarak ortadan kaldırdılar. Bizim elimize Kıbrıs Türkleri'ni kesip doğrama fırsatı geçti, ama liderlerimiz herşeyi berbat ederek yüzlerine, gözlerine bulaştırdılar..*” Rauf R. Denктаş, Kıbrıs Girit Olması, İstanbul, 2004, s. 7.

belirtmişti.¹⁶¹ Nitekim en kısa zamanda gerçek yüzünü gösteren Makarios, yeminine sadık kalmış¹⁶² ve Türk toplumuna 1963-1974'ü yaşatmıştı.

Bugün Avrupa Birliği(AB)'ne tam üye bir ülke olarak, AB'yi de arkasına alan Rumlar, milli vizyonlarını gerçekleştirme yolunda daha da avantajlı konuma geçmiş bulunmaktalar. Bu noktada, Rum-Yunan ikilisinin ikiyüz yıllık ortak vizyonunda herhangi bir sapma bulunmadığını görmekteyiz.

1950'lerde kamuoyunun yoğun baskısı sonucu Türkiye'deki siyasi iktidarların gündemine gelen Kıbrıs'taki Türk Vizyonu nedir? Gerçekten bu konuda değişmez bir vizyon varmıdır? Bu vizyon kendi istemi ve gereksinimleri kapsamında mı belirlenmektedir? Yoksa değişen dünya konjonktürü içinde Türkiye'nin yapabilecekleri ile değişmekte ve sınırlandırılmakta mıdır? Ve son olarak Kıbrıs Türk Liderliği ile Türkiye arasında “ortak vizyon” var mıdır? Ayrı bir inceleme konusu olan bu sorulara, duygusallıktan uzak, objektif ve mantıklı yanıtlar bulduğumuz ve bu yanıtları yüksek sesle dillendirdiğimiz zaman Kıbrıs'ta geleceğe dönük daha olumlu ve gerçekçi sonuçlar alınacaktır.

¹⁶¹ Denктаş, a.g.e., s. 13.

¹⁶² Makarios 1950 yılında, Kıbrıs'taki Ortodoks Kilisesi'ne Başpiskopos seçildikten sonra şu Enosis yeminini etmiştir: “*Ulusal Bağımsızlığımızın doğuşu için çalışacağıma ve Kıbrıs'ı anavatan Yunanistan'a ilhak etme siyasetimizden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim üzerine and içerim.*” Kıbrıs'ta Barışa Gerçek Engel ENOSİS, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No 10, Lefkoşa, 1982, s.10.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 030. 10. 109. 727.4.

BCA 030. 10. 234. 577. 11

BCA 030. 10. 234. 577. 15

BCA 030.10. 254. 712. 44

BCA 030. 10. 124. 886. 19

BCA 030. 20. 124. 886. 14

BCA 030. 10. 124. 886. 18

B. İngiliz Devlet Arşivi

ORR. C. W. J. Cyprus Under British Rule, London, 1918

ORR. C. W. J. Cyprus Under British Rule, London, 1972,

Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Parliamentary Papers 'Turkey' No: 18 (1878) No:1, s.532.

FO 371/ 14584 /E 2903

II. SÜRELİ YAYINLAR

Kıbrıs Gazetesi Birlik Gazetesi Sünühat
Gazetesi
Hakikat Gazetesi Vatan Gazetesi Söz Gazetesi
Yeni Kıbrıs Gazetesi
DAÜ, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Gazimağusa.
DEÜ, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir.

III. BASILI KAYNAKLAR

ALASYA, Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1992.
ALTAN, Mustafa Haşim, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000
AN, Ahmet, *Kıbrıs'ta İsyandar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi (1571-1948)*, Lefkoşa, 1996.
BEDEVİ, Vergi H., *Kıbrıs Tarihin Hiçbir Devrinde Yunan Adası Olmamıştır*, KKTC, 1963.
BEHÇET, Hasan, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Lefkoşa, 1969.
BİLSEL, M.Cemil, *Lozan*, C. II, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.
CRAWSHAW, Nancy, *The Cyprus Revolt- An Account of the Struggle for Union with Greece*, London: Boston: G. Allen, 1978.
ÇETİN, Metin, *Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu*, Lefkoşa, 1955.

- ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul, 2006
- DEBEŞ, Taçgey, *Sir Ronald Storrs'un Anıları*, KKTC, 1993.
- DENKTAŞ, Rauf R., *Kıbrıs Girit Olmasın*, İstanbul, 2004.
- DENKTAŞ, Rauf R., *Milli Vizyon*, İstanbul, 2008.
- FEDAİ, Harid -Mustafa F. Altan, *Hatıralar/Fadıl Niyazi Korkut*, Gazimağusa, 2000.
- FEDAİ, Harid, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986.
- GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I - Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul, 1960.
- GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul, 1996.
- GEORGHALLİDES, G.S., *Cyprus and The Governorship of Sir Ronald Storrs*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985.
- GÜLER, İrfan Kaya, Ertan Efegil, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara, 2001.
- GÜREL, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yay., Ankara, 1984, 1.cilt.
- HILL, George, *A History of Cyprus*, Cilt 4, Cambridge,

Cambridge University Press, 1952.

İSMAİL, Sabahattin, *20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri Gelişimi Sonuçları*, İstanbul, 1988.

İSMAİL, Sabahattin, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa, 1992.

İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Sorununun Kökleri-İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Lefkoşa, Şubat 2000,

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995.

KAYMAK, Faiz, *Kıbrıs Türkler'i Bu Duruma Nasıl Düştü?*, İstanbul, 1968

KESER, Ulvi, *I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara, 2009,

KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No 10, *Kıbrıs'ta Barışa Gerçek Engel ENOSİS*, Lefkoşa, 1982.

KÜRŞAT, F., M.H.Altan, S.Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul, 1978.

NESİM, Ali, *Kıbrıslı Türkler'in Kimliği*, Lefkoşa, 1990.

RONALD, Sir Storss, *Orientalisms*, London, 1937

SERTER, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Cilt: 1,

Lefkoşa, 1973.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları*, C.1., TTK., Ankara, 2000.

ŞAHİNLER, Menter, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979.

THE Middle East, *A Political and Ekonomik Survey*, Royal Institute of International Affairs , London, 1950.

TOFALLİS, Kypros, *A History of Cyprus*, London, 2002.
TORUN, Şükrü, *Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul, 1956.

TOYNBEE, Arnold, '*Cyprus, British Empire and Greece*', Survey of Internatinol Affairs, Londra, 1931.

ÜNLÜ, Cemalettin, *Kıbrıs'da Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara, 1981.

VOVOLİNİ, Konstantin A., *1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise*, Atina, 1952, Cilt 1.

XYDİS, Stephan G., *Modern Greek Nationalism*, Seatle, 1971.

III. MAKALELER VE TEBLİĞLER

ALÇITEPE, M. Ali Galip, “İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türkleri'nin Milli Eğitim Alanında Verdikleri Mücadele Üzerine Bir Çalışma”, Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Gazimağusa, KKTC, 13-17 Kasım 2000 (Yayıma Hazırlayan: İsmail Bozkurt), s. 380.

AN, Ahmet, “Kıbrıs Türkleri-1”, Yeni Kıbrıs, Ekim 1998, s.20

ARI, Kemal, “1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.193.

ATUN, Ali Fikret, “Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü”, İrfan Kaya Güler, Ertan Efegil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.37.

BOZKURT, İsmail, “Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış”, İrfan Kaya Güler, Ertan Efegil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.10.;

FEDAİ, Harid, “Eski Basınıımızdan”, 15 Nisan 1912 tarihli Vatan gazetesinden aktarma; Kıbrıs Gazetesi, Lefkoşa, 12 Eylül 1994.

FEDAİ, Harid, “Kıbrıs Türkleri'nin Kültürel İlişkilerinin Tarihi”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi (DAÜ), 1998, cilt 4, sayı 2, s.198.

FEDAİ, Harid,,”1930 Seçimler ve Sonrası”, Yeni Kıbrıs, Aralık 1985-Ağustos-Eylül 1986.

HAKERİ, Bener, “1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi”, Kıbrıs Gazetesi, 15-16 Mayıs 2009.

İKİZER, Hasan, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Gerçeği”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.59-60

KESER, Ulvi, “Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları”, DEÜ Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir, 2009, Cilt VI, Sayı 14, s. 41-83.

KORKUT, Fadıl (Avukat), “Okullarımız”, Birlik Gazetesi, 21 Ocak 1987, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri'ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 1996, s.349-350.

LAPTALI, Hüseyin, “Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.123-124.

ÖZTOPRAK, İzzet, “Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3,1997, s. 312-313.

SÜHA, Ali, “Kıbrıs'ta Türk Maarifi”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971, s. 226.